

MODRA PTICA LETO VIII

LETO 1936/37

ŠTEV. 7

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100—. Posamezna številka Din 10—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

JUNIJ

Milena Mohoričeva: † Dr. Ivan Prijatelj

Vladimir Bartol: Pozni zdravnik

Karl Figdor: Gospodična Brezprimere

Bogomir Magajna: V kraljestvu Meskalina

Razno

† DR. IVAN PRIJATELJ

MILENA MOHORIČEVA

»La science consiste à transporter le mystère dans l'explication.« Villiers de l'Isle-Adam.

V nedeljo 23. maja se je širila po Ljubljani presenetljiva vest, da je umrl dr. Ivan Prijatelj. Še ni dolgo tega, kar smo slavili njegovo šestdesetletnico, bil je dobre volje kakor vedno in kdo bi mogel misliti, da se mu bodo tako kmalu, tako nepričakovano kmalu stekla leta.

Rodil se je 23. decembra 1875 na Vinicah pri Sodražici in v njegovi govorici se je ohranilo vzdušje njegove domačije. Govoril je lepo slovensčino, vendar je v njej venomer zvenela ribniška melodija stavka in sem in tja si lahko slišal zategle vokale, kakor jih govorijo samo tam. Rad je pripovedoval, kako sta z očetom krošnjarila s suho robo po svetu in kadar je bil zelo dobre volje, je zapel pesem od Ribničana Vrbana.

V šolo je prišel šele z devetim letom. Leta 1898. je maturiral v Ljubljani, nakar je 1902 pri Jagiću na Dunaju promoviral za doktorja filozofije. Ko je ob odkritju spomenika čital svojo študijo o Prešernu, mu je Jagić čestital in želel, da bi mu bilo dano nekoč predavati na slovenski univerzi. Tako ga je blagoslov, ki ga je mladi znanstvenik prejel od svojega mojstra, spremljal na njegovi življenjski poti. Ni postal samo eden najdelavnejših ustanoviteljev slovenske univerze, marveč tudi njen glavni steber, ki ji je pridobil znanstven sloves in ustvaril njeno tradicijo.

Delokrog, ki je čakal profesorja Prijatelja v domači slovstveni zgodovini, je bil še nezorana ledina. Zbiral je z neumorno vneto raztresene podatke in čuječe razmotaval klobčič slovenske misli in besede od prvih začetkov do danes, povezal je gradivo, ki je bilo zakopano, razmetano in po veliki večini, predvsem za novejšo dobo od leta 1848. dalje neobdelano, s pravim stvariteljskim dejanjem v široko sintezo. Napisana še ni bila niti naša kulturna niti politična zgodovina in ko je Prijatelj pisal svoje spise iz novejšje slovenske književnosti, je moral sproti opravljati tudi delo kulturnega in političnega zgodovinarja. Zato so vsi njegovi spisi pisani s širšega vidika kakor iz zgolj literarno zgodovinskega, v njih in posebno v njegovem največjem delu »Janko Kersnik in njegova doba« smo dobili svojo prvo široko zasnovano kulturno in politično zgodovino. Kdorkoli bo delal za njim, bo našel vsepovsod obdelano polje, lahko se bo specializiral in sistematično dopolnjeval slike posameznih razdobij in generacij, ki jim je Prijatelj že vsepovsod nakazal okvir in izluščil misel. Porazdelitev novejšje slovenske književnosti na Staroslovence in Mladoslovence, na romantični in poetični realizem, je njegova. Starejša doba je bila vendarle že obdelana, literarni zgodovinar se je lahko oprl na Čopov pregled slovenske književnosti in na drugo znanstveno gradivo. Novejšo dobo pa je bilo treba šele samostojno razčleniti in označiti. V dobi od Frana Levstika do Antona Aškercja, ko so se »merila načela

z načeli, ko se je ustanavljal 'Dom in svet' in Rimski katolik', nam je doktor Prijatelj razgrnil miselne osnove ob zatonu preteklega stoletja, pravično pretehtal zasluge in pokazal predvsem eno, kako je za vse kulturno življenje važna jasna in precizna filozofska formulacija vprašanj, zahtev in stališča do »nasprotnih« filozofskih struj. Ob 'Rimskem katoliku' je najjasneje razvidna šibkost »napredne« generacije, ki si je utirala pot, da bi prevzela vodstvo usode naroda v svoje roke. Tam je treba iskati razumevanja za vsa vprašanja, ki so se sprožila v zadnjih petdesetih letih in tam najdemo tudi odgovor na vprašanje, zakaj je bil razvoj tak in ne drugačen.

Kako zelo so bila Prijatelju pri srcu kulturnopolitična vprašanja, priča tudi njegov spis »O kulturnem problemu slovenske reformacije«, ki ga je spisal k Trubarjevemu jubileju in ki je izšel leta 1908. pri Schwentnerju v Ljubljani. Takrat je slovenski narod zaživel svoje lastno kulturno življenje po imperativih voditeljev, ki so s fanatizmom verovali v njegovo bodočo kulturo. Protestantizem je napolnil ono dobo z idealizmom, dvignil naše kulturne in нравne razmere. Po Prijatelju Trubar, centralna oseba naše reformacijske dobe, ni individualno velik, ampak kolektivno. »Trubar je narava živega notranjega življenja brez trdnega logičnega in sistematičnega smisla. Počasi prihaja v novo vero in počasi se oprijemlje nje naukov. Ali kar je enkrat našel in spoznal za pravo, tega se drži in v tem smislu deluje marljivo, vztrajno, rekel bi elementarno. On se ne vzpenja v samostojnem poletu in ne pada ob lastnih razočaranjih. Njegova noga stopa počasi, a trdno, z neko železno sigurnostjo, kakor jo vidimo v razvitku prirode same. Velika je v njem neposredna in neizrabljena živost mladega naroda. Individualne ostrine kulturnih bojevnikov ne išči v njem. Človeku se zdi, kakor da bi bil slovenski narod za vse svoje takratne potrebe dobil v njem svojega glasnika, za kar mu je dal v dar vse vrline svojega nekulturnega, a zdravega in žilavega plemena. In ta talent podeljen mu od naroda je razvil Trubar sijajno, bujno in plodonosno. Na podlagi kolektivnih narodovih zmognosti in potreb je vzrastle do velikosti. Velikost njegova pa je velikost dela v a. Čisto naravno: saj je bila to edina višina, v katero se je mogel vzpeti sin naroda robotnikov.«

Tako je Prijatelj povsod, v vsakem gibanju, v vsaki dobi in v vsakem posamezniku, iskal obraz genija slovenskega naroda, čigar odkritju je posvetil svoje življenje. Vsepovsod je opozarjal na naše kulturnopolitične probleme, vsepovsod se je dotikal izhodišča svojega nazora, ideje slovenskega naroda.

Človek bi mislil, da bo v širokem svetu obupal nad malim narodom in njegovo usodo. Prijatelj pa je prišel iz svojih potovanj po svetu, na katerih ga je z nepremagljivo silo privlačila sorodna slovanska sfera Moskve in Varšave, na katerih ga je oplajal zapad, potrjen v svoji veri. V svojih literarnih studijah je spoznaval življenja zmožne in velike literature majhnih narodov, na primer provansalsko in dansko, in s tem dejstvom zavračal domače omahljivce, ki so dvomili nad življenjsko sposobnostjo slovenskega jezika, slovenske umetnosti in slovenskega narodnega življenja v celoti.

Tragike, ki razkrajajo mlado slovensko generacijo, tako usodno vključeno med slovanski vzhod in med evropski zapad, doživljajočo prav zdaj vsa bolesta protislovja — delež slehernega bitja, ki izhaja iz dveh izhodišč,

ni poznal. Pri Prijatelju te tragike ni, v njem sta se Moskva in zapad, ki mu ni bil nikoli več kakor okvir, zlila v jasno harmonijo. Po vsem svojem nehanju je bil Prijatelj tipičen Slovan: bil je brezmejno širokogruden, forma ga ni nikoli utesnjevala, bil je bohem in prijatelj z vsakomur, predvsem vedno naklonjen svojim studentom, bil je prav slovan-sko navezan na zemljo in na vse, kar je v zvezi z njo. V njem sta drug poleg drugega skladno živela ostra, razumska analiza in »zavest željenega, vročega, velikega iskanja, v katerem je smisel življenja od vekomaj do vekomaj«.

Na univerzi je Prijatelj seznanjal svoje slušatelje z novejšimi slovan-skimi literaturami, predvsem s češko, poljsko in rusko književnostjo. Največji plod iz tega področja so njegovi »Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma« (izdala jih je Tiskovna zadruga leta 1921.), ki so pri nas sploh edina sistematična studija iz ruske književnosti. To delo nas seznaja z dobo, v kateri je nastajal ruski realizem, ki je bil po Prijatelju »slast individualnosti, ki se ni izločila iz družine svojcev, individualnosti, ki jemlje zadeve družine za svoje zadeve, ki se ni izločila iz dobrodejnih okvirov prirode, služočih ji v dobrodošlo oporo, to je apolinična slast očrtanega videza, ki se ne razplavlja v dionizično brezbrežnost«. V tej knjigi nas je seznanil z vsemi problemi ruskega sveta, kjer so »pričeli jako zgodaj vnašati svoje družabne brige v leposlovje, na edino svojo javno tribuno. Sicer je tudi to leco skrbno stražila cenzura, nič manj, ampak rajši še bolj stroga in bornirana, nego na zapadu, a cenzura ni zaježila živega, naraščajočega potoka misli in čustev, ki ji je povsod uhajal skozi njene okorele prste. Morebiti nikjer tako kakor na Ruskem se je navadil pisatelj pisati in čitatelj čitati med vrstami«. V tej živo pisani zgodovini je Prijatelj predstavil Slovencem najzanimivejšo dobo preloma v ruski zgodovini, prehoda od romantike k realizmu, ko so se »neštevilne ideje, ki so se na zapadu, zlasti v Nemčiji, porajale v posameznih visokoumnih glavah kot osamljene teorije, v Rusiji že v tej dobi v veliko večji meri nego na zapadu pretvarjale naravnost v življenje, da se na njih podlagi porodi novi človek, osnuje novo družabno sožitje ne samo za Rusijo, marveč za — ves svet. — Tej svoji lastnosti je ostal Rus, ta veliki eksperimentator sveta, zvest — do današnjih dni...«

Prijatelj je bil znanstvenik onega tipa, čigar izhodišče ni samo razumska analiza in čigar cilj ne samo znanstvena opredelitev. V vsakem njegovem stavku trepeče nemir in ono podtalno iskanje resnice, ono hrepenenje po zadostitvi in odrešitvi, ki je značilno za poeta. Iz mladih dni se je ohranilo nekaj Prijateljevih pesmi, ki pričajo, kako močan je bil v njem ta gon. Morda je bil premajhen za samostojno umetniško ustvarjanje, vendar je oprt na znanstveno analizo ustvaril literarnega zgodovinarja velikega formata, tenkoslušnega esteta, vernega prevajalca, predvsem pa odličnega in široko razgledanega esejista. Dasi je imel pri nas esej že nekaj predhodnikov, predvsem v Celestinu, Stritarju in Levcu, vendar nam je šele blesteči Prijatelj slog predstavil to literarno zvrst v evropskem formatu.

Zdaj se je temu vitezu, ki je na turnirju evropskih narodov branil čast in življenje svoje večnoljubljene, svetu nepoznane lepote domovine, zaključil krog življenja. Mnogo misli obletava sveži grob soustanovitelja slovenske univerze, zavednega Slovenca in zidarja naše kulture, ki mu bodi med nami ohranjena večna slava.

POZNI ZDRAVNIK

VLADIMIR BARTOL

I.

Pisma iz blaznice

1.

Pozabi, da bi moral biti včeraj poplačan
in da plačila nisi prejel. Bodi srečen. Ni-
česar ne obžaluj...

Omar Hajam.

Dragi doktor!

Gotovo so ti že drugi povedali, kako je z mano. Zato ti ne bom na dolgo in široko razlagal. Tičim v blaznici in ne morem iz nje, čeprav sem že zdavnaj prišel k sebi.

Dobro veš, v kakšnih razmerah sem živel. Deset let sem prebil brez stalnega posla. Spočetka je nekako šlo. (V šoli si mi včasih dejal, da bom postal nekoč še kapitalist.) Posredoval sem pri priložnostnih kupčijah in sprejemal in oddajal blago. Ali trgovina je začela hoditi rakovo pot in jaz sem drsel počasi, zato pa solidno navzdol. Od življenjskega standarda mesečnih dveh tisočev sem padel v dveh letih na tisoč in potem s prokletu naglico zdrknul na tri in celo dva stotaka, od katerih sem prvega porabil za stanovanje, drugega za hrano. V kakšnem brlogu sem nočeval in kaj jedel, si ni težko predstavljati. S takim mrtvaškim zaslužkom sem se pretolkel skozi leto dni. In to brez dolga! (Tistega, s čimer ste mi prijatelji sem ter tja pomagali, ne jemljem pri tem v obzir. To so moralni dolgovi.)

Potem je prišel mesec, ko sem vsega zaslužil sto in dvajset dinarjev. S to vsoto pri najboljši volji nisem mogel izhajati. Obrnil sem se na sorodnike, od katerih sem bil doslej prejel sem ter tja kakšno obnošeno obleko ali nekaj kosov perila. Poznaš me. Preden sem storil ta korak, je morala priti stvar zares »ad triarios«. Nisem se jih upal prositi iz oči v oči. Pisal sem jim pismo. Poslali so mi stotak s pripombo, da je to prvič in zadnjič, da mi pomagajo.

Moje upanje, da bom prihodnji mesec prišel na svojo staro številko, me je prevarilo. Tudi to pot nisem zaslužil več. Drhtljaji naraščajoče krize so se čutili tudi v poslednji živec. Bil sem obupan.

Vendar sem se tudi ta mesec nekako izvil iz zanke. Pri prijateljih sem zbral, kar mi je manjkalo, in plačal brlog in žrtje.

Ali tretji mesec nikakor nisem mogel dvigniti zaslužka iznad osem bank. Telesno in duševno sem bil izčrpan in verjamem, da sem zamudil to ali ono priložnost. Sedaj je prišel čas, da porabim stari omot ciankalija, ki sem ga hranil izza časa svetovne vojne.

Ali z menoj je bilo kakor z onim oslom, ki so ga učili stradati. Prilagojeval se je zmerom bolj skopim porcijam in ko so že mislili, da se je popolnoma priučil krmljenju z zrakom, je crknul.

Jaz sem prišel v blaznico.

Spominjam se, kako si nekoč primerjal ljudi z onimi morskimi raki, ki imajo mehko telo in se zato skrivajo v polževih hišicah. Samo tipalke, žrelo in klešče jim molijo iz njih. »Če jih našeneš iz teh lupin,« si dejal,

»postanejo precej ribam kosilo. Takšni ste tudi moderni ljudje. Dokler imate streho nad glavo, lajate, grizete in kažete klešče. Če vas pa vržejo iz nje na cesto, poginete kakor zastrupljena miš. Naši pradedje niso poznali ne strehe ne cest, pa so vendar živeli.«

Smejal sem se in ti pritrdjeval. (Morda celo proti svojemu najglobljemu prepričanju; zakaj prav v zadnjem kotičku sem zmerom čutil strah pred težavami življenja.) Vendar mi je bila dolgotrajna, neprestano stopnjujoča se beda tako zmlela živce, da se nisem mogel upreti bližajoči se katastrofi. Če bi bilo poletje, bi se bil morda še kako rešil. Umaknil bi se bil na deželo in čakal, da se golido zle sreče izlije čezme. Ali bila je zima, sneg je bil vprav zapadel, in jaz nisem imel ne za v usta in ne za zglavje. Tebe ni bilo v mestu in ponos mi je branil, da bi se bil drugim prijateljem popolnoma zaupal. Tako sem naredil one neumnosti — v popolnem živčnem razstroju in napadu blaznosti, — zaradi katerih so me zaprli sem.

Sedaj mi je popolnoma dobro. Sorodniki so se zavzeli zame — potolazili so se s tem, češ da so mislili, da sem lenuh in se mi zato ni ljubilo delati. Zdravniki pravijo, da bi lahko zapustil zavod, če bi kdo garantiral zame. Ali sorodniki se boje, da bi jim zopet ne »delal škandalov«, in se izogibajo, da bi me osvobodili iz te ječe.

Zato te prosim, da stopiš z njimi v zvezo in rečeš zame besedo. Poskrbi, da se vrnem zopet v normalno življenje.

Tvoj stari Sardanapal.

2.

Doktor!

Pred dobrim mesecem sem ti pisal. In od tebe niti glasu ne. Trdno sem računal, da mi boš kmalu odgovoril. Pa ne, da si tudi ti name pozabil? Pripovedoval sem svojim tovarišem o tebi. Zelo radovedni so bili, kaj mi boš pisal. Naredil sem iz tebe pravi »bau-bau« in se pobahal s tvojim prijateljstvom. Takoj sem zrasel v njihovih očeh. To je tu prav tako potrebno, kakor tam zunaj. Sicer ti takoj stopijo na tilnik.

Mnogi bi te hoteli spoznati. (Pričakoval sem, da me prideš kar obiskat in sem o tem tudi govoril.) Alfonz, študent, je že slišal o tebi na univerzi. Bajе si bil hvaležen predmet debat. Fantu se je zmešalo; najbrž je preveč študiral, tičal v knjigah, mesto da bi letal za dekleti, in neprestano ga je pekla vest. Saj veš, kako je s takimi tiči. Tu ga večkrat podražimo zaradi tega. Sedaj je skoraj že čisto dober (samo včasih lovi še po sobi metulje), veliko vé in uživa med nami ugled.

Ne misli, da smo popolnoma odrezani od sveta. Imamo nekaj pri-kupnih bolničark, med katerimi je gotovo najlepša sestra Jožefina. Študent je že čez ušesa vanjo zaljubljen in nekaj drugih prav tako.

Jaz sem deležen njene posebne naklonjenosti. Zadnjič sem se bil nekaj preveč usajal (»po stari Sardanapalski navadi«, bi ti dejal) in pazniki, predvsem Rudi, ki je prava svinja in splošno osovražen, so me pošteno nabunkali. Sestra Jožefina mi je izmila kri z lica, lepo namočila brisalko in mi jo ovila okrog glave. Pri tem me je celo pogladila po moji stari pleši. Vsi so mi zavidali in študent se je zaklel, da se bo dal prihodnjič tudi sam nabiti.

Med nami je nekaj prav odličnih korifej. V prvi vrsti seveda dr. Steblovski, bivši primarij neke bolnice, ki igra izvrstno »trašete« in »briško-lo«. Fest fant je, veseljak in precej oblasten. Tega mu preveč ne zamerimo. Dalje — ali veš, da je tu tudi Balon, tisti pesnik, ki si ga na promenadi nekoč »krniflal« zaradi njegove avantgardistične nejasnosti. Neprestano koraka gori in doli po dvorani, roke drži na hrbtu in bulji stekleno v tla skozi očale. Do sedaj ga nisem slišal izpregovoriti niti besedice. Menda je zares nor, medtem ko drugi zvečine samo pred doktorji in pazniki simulirajo.

Hotel bi, da bi nas ti enkrat obiskal. Videl bi, da smo tudi mi »norci« lahko prav zabavna družčina. (Povedati ti moram namreč, da smo med »lažje blaznimi«, da imamo skupno dvorano in da nas spi po več v isti sobi.)

»Dokler človek ne pogine, mu ni slabo. In kadar pogine, takrat mu je šele dobro,« si nekoč dejal. Človek se vsemu prilagodi, celo življenju med norci.

Med nami je več odličnih kvantačev in »vicmaherjev«. Zvečer se v posteljah včasih tako smejemo, da nas pridejo pazniki polivat z mrzlo vodo. Več ko enkrat smo tako prespali noč na premočenih posteljah.

Če si prejel moje prvo pismo, je naravnost grdo od tebe, da mi ne odgovoriš. Tovariši me neprestano zasmehujejo in dražijo, češ, da si me s svojim prijateljsvom samo potegnil. Zato sem se jim bil že enkrat zlagal, da si mi pisal. Toda svinje mi niso verjele. Zgrabili so me za roke in noge, vrgli me na posteljo in me preiskali. Pretaknili so kovčeg, pretipali posteljo in ker niso našli ničesar, so me za nameček še nabili. Izgovarjal sem se, da sem ga izgubil, da so mi ga vzeli pazniki, da sem ga bil raztrgal. Seveda so se mi samo smejali. »Norci« so namreč strašno premeteni in z lažjo jim ne prideš v okom.

Ne odlašaj in odgovori takoj.

Sardanapal.

3.

Dragi doktor!

Tvoja kartica, na kateri mi pišeš, da boš ukrenil potrebne korake, je zbudila pravo senzacijo. Vsi so hoteli videti napisano, da jih pozdravljaš. Alfonz se ti priporoča, da mu v prihodnjem pismu pošlješ avtoqram. Vsi te kar najlepše pozdravljamo.

Za slavo, ki si je tu deležen, se imaš seveda zahvaliti moji malenkosti. Vse je navdušeno zate in kar leze ino gre, je prepričano, da jih samo ti lahko rešiš od tod. Samo dr. Steblovski kar divja od besnosti. Je namreč strašansko častihlepen in si na vse kriplje prizadeva, da bi vršil nad nami nekakšno diktaturo. Kar nam pa vseeno prokleta malo imponira. Ko je prečital tvojo karto, je dejal: »Kdo pa je ta dr. Krassowitz, da lahko „ukrepa potrebne korake“? Jaz, ki sem bil primarij in član naborne komisije med svetovno vojno, ki sem odločeval o življenju in smrti desetisočev, bi si ne upal napisati takih besed. In vsi moji mogočni znanci mi ne morejo pomagati iz te pasti, čeprav sem zdrav kot riba v vodi.«

Jaz pa sem ga vprašal, kako je bilo z onim »t..... nekoliko težjega značaja«, zaradi katerega so ga zaprli sém. Mož namreč trdi, da svoj živ dan ni imel »s.....«, ampak samo »t..... nekoliko težjega značaja«; in da zaradi tega tudi ne more imeti progresivne paralize. Naredil pa je bil tam zunaj nekaj neumnosti, o katerih trdi, da so bile samo dovtipi, zdravniki pa da so ga iz konkurenčne zavisti zaprli v norišnico. Vsi se mu seveda smejemo in »t..... nekoliko težjega značaja« je postal rdeča ruta, s katero ga včasih razkačimo do besnosti. Tako je moral tudi glede tebe končno priznati, da si nemara zares velika glava in da samo po naključju še ni bil slišal tvojega imena.

Rad bi, da mi pojasniš, kaj razumeš pod onim »ukrenil bom potrebne korake«. Ali si že govoril z mojimi sorodniki? Kaj ste sklenili? Opozarjam te, da jim ne verjameš vsega, kar ti bodo povedali o meni. Prišlo je zares iznenada in bilo je zelo hudo. Vprašaj dr. Vladota, ki ti bo vse pojasnil. Zavzel se je bil takrat zame in me spremljal na mojih mučnih poteh do blaznice. Pozdravi ga, če ga kaj vidiš. Zakaj me ne obišče? Saj ima toliko lepega časa. Ali še zmerom pisuni? Zaenkrat ne prejemamo sém nobenih revij ali časopisov. Pač pa snuje Alfonz nekakšen literaren krožek, za katerega so mnogi navdušeni. Fant je namreč, kot sem ti že pisal, do ušes zaljubljen, in sedaj bi hotel nekako dati duška svojim čustvom. Celo dr. Steblovski se zanima za načrt. Upam, da ga ne bo na stara leta zaskominalo po Nobelovi nagradi.

Neki Hrvat (kliče se Sima, jaz vtaknem za *m en i* in mu pravim Simia, kar pomeni opica) je naredil sestri Jožefini »grand svinjarijo«. Vzel je platnici neke knjige in nalepil mednju pripravo iz papirja, ki predstavlja, če ju odpreš, Ležal je na postelji in ko je prišla, jo je prosil, naj odpre platnice in vzame iz njih pismo. Sestra Jožefina jih je odprla in najprej začudeno iskala pismo. Šele čez nekaj časa, ko smo se vsi začeli hihitati, je razumela, kaj pomeni vsa stvar. Zardela je, vrgla ono grdobijo na tla in zbežala. Zagrohotali smo se za njo, vendar smo potem Hrvata naklestili.

Sploh je ta Hrvat prava »ercpresica«. Pokazal nam je fotografijo svoje žene. Rečem ti: krasna ženska. Bil je bančni uradnik in ko je zavod faliral in je mož ostal na cesti, je prepustil ženo trgovcu, ki mu je dal za to deset jurjev. Čez mesec dni se je vrnila, kot pravi »vsa smejoča se, okrogla in napitana«. To je Hrvata, ki je bil medtem denar že zapravil, tako raztogotilo, da je pobesnel in v tej besnosti skoraj ubil ženo. To in še nekaj drugih oslarij ga je spravilo v blaznico. (Tako vsaj trdi možak.)

Pri nas je postal precej miren, samo žensk pogreša in strašno svinjá. Dr. Steblovski ga drži prav v precepu. Njemu ne imponirajo, kot pravi, njegove ljubezenske avanture prav nič. On, kot zdravnik, da jih je šele doživel. Včasih se po ves dan prepirata, kdo da je imel več in lepših žensk. Drug drugega devljeta v nič in sebe povišujeta v deveta nebesa.

Zadnja novica: Ustanovili smo tajni častni sod trojice. Dr. Steblovski je predsednik (on je sprožil idejo), midva z Alfonzom sva člana. Hrvat je divjal, ko je slišal, da ni bil izvoljen. Pravi, da ima nekaj semestrov prava, v kar dvomimo; če pa je res, je zato tem večji ignorant. Po vsej blaznici je rjovel, da ne priznava kompetence našega častnega razsodišča. Mi pa smo pripravili velik škaf vode, ki mu ga bomo takoj poveznili na glavo, kakor hitro bi se ne pokoraval našim ukrepom. Da se mu nekoliko ohladi njegova vroča kri.

Zadnjič je dr. Steblovski izrazil kuriozno domnevo, da pesnik Balon ni nor, češ da s svojim mračnim korakanjem po sobi in s svojim molkom samo hohštaplira pred nami in nam hoče imponirati in zbuditi v nas zanimanje. Zato ga je začel ignorirati in se delati, kot da je zanj zrak. Ali jaz ne verjamem, da ima dr. Steblovski prav.

Ne daj mi predolgo čakati in reši me skoraj iz tega peklà. Sicer bom zares še znorel
tvoj stari Sardanapal.

4.

Dragi doktor!

Nič od tebe? Morda si odpotoval in te pismo še ni doseglo?

Danes ti moram opisati najnovejši »grand hec«, pri katerem smo skoraj popokali od smeha. Hrvat in še dva druga tipa so se dogovorili, da bodo zvečer počakali v zgornjem nadstropju, v eni izmed sob, sestro Jožefino, ji zamašili usta, jo vrgli na posteljo in posilili. Nekaj se je med nami zašušljalo o tem, opozorili smo sestro Jožefino in poslali mesto nje »mamco Katarino«, debelo, staro matrono, ki pomiva v kuhinji posodo.

Naenkrat od zgoraj strašen krik in vik. »Mamca Katarina« se je na pol prigrhotala, napol prijočala k nam, naši trije galantni junaki pa — frsk — ob zidu in po konicah prstov v spalnico. Toda iztaknili smo jih in še zdaj jim ne damo miru; toliko smeha še nikdar, kakor ob teh treh slavnih Don Juanih. Pomisli! Ugasnili so luč in čakali celi dve uri za vrati! In potem mesto vitke sestre Jožefine debela matrona Katarina! Zvijali smo se od smeha.

Hrvat je strašansko osramočen in užaljen. Pravi, da se nam niti sanja ne, kakšne »veze« ima in kako imenitno bo prišel še na svoj račun. Mi se mu seveda smejemo, vendar je hudič vsega zmožen.

Na misel mi je prišlo, da boš morda rekel: dokaz, da so ti ljudje zares norci, je to, da so se spravili na posilstvo. Ali temu ni tako. Za tem početjem tiči popolnoma premišljen račun. Ker nas tu smatrajo za blazne, presojuje tudi naša dejanja s tega stališča. Hrvat in njegova kumpana so si čisto preprosto mislili: hujšega nam ne morejo storiti, kot da nas pretepejo in zaprejo za nekaj časa v »ajncel«. Užitek je nedvomno tega vreden. Tam zunaj pa ti vzamejo svobodo in ti vtisnejo žig sramote. Le verjemi: Devetdeset od sto izmed vas zadržuje samo strah pred policijo, da ne uganjate takih svinjarij. Poslušal sem pogovore med vojaki za časa svetovne vojne. Pri moji duši, da so bili še za dobršen del bolj zverinski in zločinski, kakor so ti, ki jih slišim tu. Dragi moj! Na račun blaznosti si mi tukaj marsikaj lahko dovolimo.

Pa saj je tam pri vas prav tako. Čimbolj si »normalen«, tem manj se ti oprosti. »Ženijem« in »norcem«, pravijo, je vse dovoljeno. Zato trdim, da gotova porcija blaznosti nikoli ne škoduje. Samo paziti moraš, da te ne zapro med nas. Od tu se, kakor sem moral sam izkusiti, prokleta težko pride nazaj.

Kaj je s »koraki«, ki si jih mislil »ukreniti«? Ali ni še nič? Za božjo voljo, pomagaj mi iz te »trapole«. Če bi moral ti noč in dan gledati pesnika Balona, kako koraka z rokami na hrbtu, zakrknjen in tih, s stisnjenimi ustnicami, gori in doli po sobi, bi se, mislim, tudi parkrat prekrižal. Zato ne pozabi svojega

starega Sardanapala.

Simon!

Škandal, da ni od tebe nobenega glasu! Vse me zopet zafrkuje, češ, da si me samo potegnil in se v resnici meniš zame kakor za konjsko figo. Piši mi že zaradi mojega prestiža.

Ustanovili smo literarni krožek »Parnas«. Alfonza, ki je bil prišel na famozno idejo, so izvolili za predsednika, mene za tajnika. Dr. Steblovski je postal podpredsednik; zakaj če bi ne bil prejel nobene funkcije, on, bivši primarij in vojaški zdravnik, bi bil na smrt užaljen in bi strahovito rovaril proti nam. Že tako sem prepričan, da je kar kuhalo v njem, ko ni zasedel prvega mesta. Pesnik Balon je postal prvi častni član. Bil je pri zborovanju in ves čas strmel nepremično v tla. Prepričan sem, da sploh ni poslušal in da so bile njegove misli (če jih sploh še ima) bog zna kje. Ali dr. Steblovski še zmerom trdi, da mož samo simulira in da je njegovo vedenje samo izraz pesniške nadutosti. Ne razumem, zakaj ga človek ne more.

Naročili smo literarne revije in nekatere tudi že prejeli. Posebno smo se smejali noveli pisatelja ***, v kateri opisuje strašno zmešnjavo v glavi človeka, ki je zblaznel. Ta človek nima pojma, kako mislijo norci. Tu sem imel priliko, opazovati nekaj primerov. Mislijo popolnoma logično, le njihove predpostavke so napačne. Siromakom manjka čut za realnost.

Ali se spominjaš, kako sva nekoč govorila o statistiki glede napredovanja blaznosti na svetu, ki jo je bil sestavil neki psihiater? Dejal je, da če se bodo duševne bolezni v tem tempu širile, kakor doslej, bo ob koncu stoletja devetdeset odstotkov norcev.

To mnenje sem povedal našim fantom in povzročilo je cel orkan. Vse se je vrglo na računanje in neki bivši knjigovodja je sestavil po zgorajšnji predpostavki pravo tabelo s krivuljami. Naši so prepričani, da pojdejo, ko pride ta »zlati čas«, »normalni« v norišnico, »norci« pa bodo prevzeli oblast. In ali misliš, da bo potem bistveno kaj drugače? Namesto sedanjih mikromanov bodo hodili po svetu megalomani in vrnili se bodo tisti stari časi, ko so po svetu špancirali sami vojvode, cesarji, polbogovi in bogovi. S svojo ideologijo spadaš tudi ti že od davna med nas in tu smo si vsi edini (razen dr. Steblovskega, ki goji sam podobne težnje), da bi tebe postavili za diktatorja. Tolikšen ugled sem ti pridobil s svojim pripovedovanjem. Najbolj veseli naše dečke, kako bi ti strahoval paznike in bi Rudi, ta beštija, trepetal pred tabo. Navsezadnje nas je večina inteligentov in je naravnost škandal, da se moramo pustiti maltretirati od nevzgojenih prostakov. (Pisma nam oddajajo privatni obiskovalci na pošto in se zato ne bojim, da bi prišla nepoklicanim v roke.)

Atmosfera postaja tu čim dalje bolj neznosna. Dr. Steblovski dolži Balona zahrbtnosti in hinavščine, čeprav še ni človek niti ust odprl. Pazniki so potrojili svojo strogost in so nam neprestano za petami. Kakor da so začeli pogajati naše misli.

Prosim te, ukreni čimprej nekaj, da bom rešen tega neprostovoljnega pekla.

Sardanapal.

Še vedno ni od tebe glasu. Ali kdo krade tvoja pisma? Ne razumem, zakaj molčiš. Ne pusti me dalje na natezalnici.

»Parnas« se kolosalno razvija. Čez noč je postala polovica našega oddelka pesnikov in pisateljev. Do sedaj smo priredili tri recitacijske večere. Pomisli: ne samo Alfonz, ampak tudi Hrvat je spesnil celo gore verzov na sestro Jožefino. Čitala sta vsak svoje pesmi. Ni dvoma, da so Alfonzove boljše, tako po jeziku kot tudi po originalnosti. Vendar mi njegovo pretiravanje čustvenih emocij, divjih, razpaljujočih strasti ni po godu; saj mu človek, že če mu pogleda v obraz, ne more prav verjeti.

Hrvat, ta »hauptsvinja«, pesni pa ravno nasprotno. Solzavo opeva njeno deviškost in nedosegljivost, izgublja se v eterične višine in ker ne obvlada povsem jezika, smo se pri njegovem čitanju tiščali za trebuhe od smeha. On pa ni očitno ničesar videl, govoril je s svojim piskajočim glasom in zraven resnično jokal. Potem je prišla na vrsto debata. Alfonz je zasmehoval Hrvata zaradi njegovih nemočnih, limonadarskih verzov in ta, v dno duše razžaljen, je hotel počiti od jeze. Mi smo, da bi se hudobno zabavali, ščuvali drugega proti drugemu in nedvomno bi se bila stopla za pesniško slavo, da se ni naenkrat pojavil med nami Rudi, ta šuft, in razgnal naš zbor. Še danes mi je žal, da nismo čakali konca te zanimive debate.

Vendar pa pride pesniški spor pred častno razsodišče. Ker je Alfonz prizadet, smo na njegovo mesto izvolili nekega Hacina, trgovskega potnika, mirno in zasanjano dušo, ki se je pri naših diskusijah tudi vnel za literaturo.

Ta »hauptšpas« smo imeli, ko je dr. Steblovski čital s starim taboraškim zanosom svoje vseslovanske »gromovnice«. Človek skoraj ni razumel besede, tako je rjovel. Z Alfonzom sva ga krstila za »modernega Koseškega« in ker mož očitno ni verziran v novjšem vrednotenju naše literature, je prav ponosen na to primero.

Naši literarni sestanki obetajo postati pravi teater. Jaz sem čital črtico »Slovo od matere«, nekoliko v Cankarjevem stilu, in rečem ti, da je polovica naših dečkov jokala zraven. Hrvat je bil ves divji. Ko sem napovedal, da mislim napisati roman »Leseni konj«, v katerem bom podal občutje grških junakov pred Trojo (poučno tudi za študente), mi je zagrozil, da bo takoj napisal nanj pamflet »Lesena kobila«. Jaz se ga nič ne bojim. Naj se le poskusi, če mi bo lahko kos.

Dr. Steblovski je bil spočetka strašno hud nate. Neprestano se je norčeval iz nas, ko smo govorili o tebi. Dejal je, da takih glav, kakršna je tvoja, straši dandanašnji dan vse polno po svetu. Ko pa so prišli naši na famozno idejo, da bi nam vsem skupaj ti pomagal iz blaznice, je postal pozoren in me mnogo sprašuje o tebi. Sprva je dejal, naj se le pokaže ta dr. Krassowitz, pa bo videl, kako se pri nas »krnifla« ljudi. Sedaj pa mi je obljubil, da te bo respektiral, če boš prišel.

Ali veš, da je »Parnas« narasel za dvajset novih članov? Alfonz gleda sicer nekoliko zviška nanje in priznava za svoj ožji krog samo dr. Steblovskega, mene in sedaj po sili še Hrvata. Ali uspeh je vendarle.

Alfonz pripravlja tudi lep prepis svojih pesmi, ki jih namerava pokloniti sestri Jožefini za god. Kolikor poznam Hrvata, ne bo hotel zaostati. (Zaenkrat sicer še ničesar ne ve, ali dvomim, če ni tudi že sam

prišel na podobno misel.) Vsi so prepričani, da bodo sestri Jožefini njegove pesmi bolj všeč, ker jo bolj eterično in manj divje opeva. To ti je cigan! In zraven tako svinjá. Dr. Steblovski pravi: poezija je paradoks. (To primeru ima gotovo iz kakšne knjige.)

Človek! Reši nas iz te blaznice! Te okolice vendar ne moremo priznati za svoj pravi dom. Balon že ves dan maršira gor in dol po dvorani in pri srcu mi je tako, da bi se obesil.

Tvoj Sardanapal.

7.

Doktor!

Kako to? Včeraj so me obiskali moji sorodniki; vprašal sem jih, če si se kaj oglasil. Odvrnili so mi, da o tebi sploh ničesar ne vedo. Kaj si torej mislil z onim »ukrenil bom potrebne korake?«

Spominjam se, kaj so pripovedovali tvoji znanci o tebi. Da si namreč neke vrste človeški zoolog in da eksperimentiraš z ljudmi. Ti! Ne svetoval bi ti, da si mene izbereš za svojo poizkusno žival. Upam, da si takega ponižanja ne boš dovolil z menoj. Kakor da ni prišlo že dovolj vsega hudega nadme.

Sicer sem te bil itak v življenju preveč poslušal. Če bi se bil držal »normalnejših« nazorov, bi nemara ne bilo prišlo tako daleč z menoj: seveda ti s tem ne mislim ničesar očitati. Ampak, kar je res, je res. Čudim se samo temu, da te tvoji nauki še niso privedli med nas.

A propos! Ali veš, kdo se je sedaj tudi k nam zatekel? Profesor Kostnik. Saj se ga spominjaš? Tisti dolgi, suhi, z očalmi. Povedali so, da se mu je kar na lepem sredi pouka pri katedru zmešalo. Kakor trepetlika je drgetal po telesu, ko so ga pripeljali sem. Zelo se nam je smilil.

Sprva so ga držali v izolaciji, ali sedaj se je že močno popravil in vtaknili so ga v naš oddelek. Pravijo, da nas bo kmalu zopet zapustil. Fest fant je. Plah sicer, ali odkritosrčen. Nesmrtno se je zaljubil v neko koketo, ki se je pa samo igrala z njim. Je od onih, ki se v življenju samo enkrat zaljubijo. Če jim uspe, so najsrečnejša bitja na svetu, če so se vračunali, najbednejša. Obžalujem ga. Ker ne zna igrati na karte, ga sedaj dr. Steblovski poučuje v »briškoli« in »trašetu«.

Včeraj nas je obiskal naš sekundarij, dr. ***, vesel možak, drugače pa prava mrha. Pritožil sem se mu, da sem že zdrav in bi me morali zatorej izpustiti. Ali zverina je rekla: »E, tiček, če bi bila vaša glava v redu, bi ne prenašali tako mirno, da vas zapiramo v blaznico.« Jaz: »In kaj bi storili vi na mojem mestu, gospod doktor?« On: »Podivjal bi, vse razbil, kričal in z vsemi štirimi protestiral.« Jaz seveda v smeh. »Ali veste, kaj bi se vam v tem primeru zgodilo? Nataknil bi vam železno srajco in vas zaprl v »ajncel«.« Kar sapo mu je zaprlo. Nekaj je zamomljal o večnih izgovorih norcev in šel dalje. Najrajši bi mu bil prisolil zaušnico. Ali paznik Rudi je stal za njegovim hrbtom in se mi peklensko režal v lice. Tega človeka bo pri nas še nekaj doletelo. Zmerom nam je za petami, muči nas, kjer le more, in ne dvomim, da počne vse to iz golega sadizma. Vse kaže, da ima med nami zaupnika, ki mu pri naša tisto, o čemer se pogovarjamo in kar sklenemo, še sveže na nos. Če odkrijemo tega lopova, bo slišal žvižgati kose.

Častno razsodišče je pozvalo Hrvata, da prekliče žaljivke, ki jih je bil izrekel na račun tovariša Alfonza. Pokoril se je. Alfonzu smo tudi

priznali prvenstvo v pesništvu, že zato, ker se na stvar razume in je predsednik »Parnasa«. Dr. Steblovski računa, da ga bo Alfonz pri prihodnjih recitacijah manj »krunflal«. Mož se je nekoliko prevzel. Hvala in laskanje sta ga kar napihnila. Ne vem, kdo je bil tisti, ki je dejal, da je za našo srečo merodajna sama naša zavest, in ne realno stanje stvari. Tam zunaj mu je vse izpodletelo; sedaj, ko je pri nas uspel, je ves srečen. Počuti se menda kakor župnik v kaki zapuščeni gorski vasi, ki čuti nad seboj samo Boga, pod seboj pa s svojimi vernimi ovčicami celi svet.

Hrvatu mirne duše privoščim »tušč«. Povsod bi hotel biti prvi; če se že baha z ženskami, smo mu vsaj v pesništvu pristrigili peroti. Da bi ga videl, kako se je naenkrat potuhnil! Vrag vedi, v sebi gotovo nekaj kuha in pripravlja. Na tihem se mu smejemo in lahko bo še čakal, da mu bo zopet zrasel greben. Sestre Jožefine ne nadleguje več, odkar je postal njen »dvorni poet«, kakor ga zafrkujemo. Dražimo ga tudi s tem, češ, da se je povrnil k starim in preizkušenim pubertetnim metodam erotike, kar ga nazarensko jezi. Zaklel se je, da nam bo prinesel dokaz o svojem moškem udejstvovanju. Zelo smo nanj radovedni.

Če si človek, ne dovoli, da me požre ta milieu. Ko bi vedel, kako je včasih strašno, zavedati se, da je vse to naše udejstvovanje samo bleda, boleсна slika resničnega izživljanja tam zunaj. Ali kaj naj storim? Če si že padel med volkove, moraš tudi z njimi tuliti. Najsrečnejši so tisti, ki vzamejo vse to naše igrakanje s sveto resnobo.

Ne pozabi na svojega nesrečnega

Sardanapala.

8.

Doktor Krassowitz! Ali si pozabil starega Sardanapala? Postal tako indolenten, da se ne zmeniš zanj? Sorodniki so mi zopet povedali, da se nisi še nič oglasil.

Saj ne da bi mi bilo tu tako hudo. Nasprotno! Skrbi nimam nobenih, ne za hrano, ne za stanovanje, družbe imam dovolj; celo zredil sem se. Samo zavest, da sem izločen iz kroga »normalnih«, me mori. Zato te lepo prosim, ukreni nekaj. Moji sorodniki bodo ostali, že vidim, samo pri obljubah.

Ker je postajal pritok v »Parnas« zmerom večji, smo sklenili, kar nas je »serioznejših« literatov, da ustanovimo še nekakšen ožji, elitni literarni krožek, po vzgledu Pen-klubov. Izvolitev predsednika je bila pravcato presenečenje. Alfonzu se je zdelo samo po sebi umevno, da pripada to mesto njemu, ki je bil prav za prav sprožil idejo. Obrisati se je moral pod nosom. Naša hvala ga je bila namreč tako napihnila, da se že ni vedel več kako vesti. Sedaj smo mu pokazali, da je vsa njegova imenitnost izvirala samo iz naše milosti.

Ali tudi drugi, ki je špekuliral na to čast, se je urezal. Dr. Steblovski namreč. Jaz bi se mu bil skoraj podal; tako se mi je smilil zaradi svoje častihlepnosti. Ali Alfonz je kar poskočil, ko je slišal, da je on kandidat. »Če bi snovali kako veterinarsko društvo, potem že še,« je dejal. »Ali za predsednika elitnega literarnega kluba?! Lepo vas prosim!«

Tako je zasedel to mesto profesor Kostnik, najtišji in najskromnejši med nami. Ni sicer doslej še ničesar napisal, ali namen ima, in odkar je postal predsednik »Elitnega kluba«, ves gori za leposlovje. Dr. Steblovski je zopet zasedel podpredsedniško mesto, jaz tajniško. Ta funkcija se

mi najbolj prilaga. Človek ne vzbuja skoraj nobene zavisti, ima odločilen glas in je povsod zraven. Velik bakanal je bil zopet zaradi Hrvata. Alfonz nikakor ni hotel pripustiti, da bi tudi on postal član Elitnega kluba. Mi smo bili pa na tistem sklenili, da postane. Toda da bi Hrvat pokazali, kolikšna čast je zanj, če ga sprejememo medse, in da bi poudarili važnost naše stvari, smo sejali dva dni zaradi njegovega sprejema. Alfonz, ki ni vedel nič o našem sklepu, se je do konca boril proti sprejemu, jaz sem ga zagovarjal. Končno je prišlo do glasovanja in Hrvat je bil sprejet.

Ko bi ti videl to srečo! Zapovrstjo nas je objel, celo Alfonza, čeprav je vedel, da je glasoval proti njemu. Meni je obljubil, da me bo kraljevsko pogostil, ko mu pošljejo denar ali paket z jestvinami. Sploh ni vedel, kako bi me dovolj počastil. Naposled mu je prišlo na misel, da bi se mi še najbolj prikupil, če bi predlagal, da izvolimo poleg Balona še tebe za častnega člana Elitnega kluba. Lahko si misliš, kako sem se prestrašil. Posebno, ko je bil predlog sprejet »per acclamationen«. (Dr. Steblovski, ki je med vsemi najbolj zviti, je gotovo pristal na to naivnost samo iz zahrbtne škodoželjnosti.) Vem, da si zmerom razumel šalo. Kaj sem hotel? Ali naj pokvarim Hrvat u veselje? Vdal sem se. In tako si postal častni član Elitnega literarnega kluba »norcev«. Da bo »hec« popoln, te prosim, da napišeš zahvalno pismo.

Čudil se boš morda, da ti toliko pišem. Ali verjemi: ta pisma so mi edina opora. Kadar ti pišem, se nehote spomnim sveta tam zunaj in tvoje sodbe in naenkrat se zavem, da je vse to, kar počnemo tu, samo neresno igrčkanje. Pravo življenje je samo tam zunaj. Koliko jih je, ki se tega nikoli več ne zavejo!

Alfonz je včeraj poklonil svoje pesmi, lepo prepisane, sestri Jožefini. Da bi videl, kako je punca zardela! Očitno vzame stvar resneje, kot bi človek pričakoval. Rudi, ta kreten, se je hotel nekaj usajati, ali dekle ga je odločno zavrnilo. Izvedeli smo, da ji je bil Hrvat že preje izročil svoje pesmi, ki jih je pa zavrnila. Prav mu je, svinji!

Sedaj smo skoraj prepričani, da imajo pazniki med nami svojega zaupnika. Vse naše nakane razkrijejo in tudi zborovanj v večjem obsegu ne dovoljujejo več. Creature! Nekateri imajo na sumu Hrvata. Dr. Steblovski pa je pomislil na siroto Balona, ki še ni, odkar je tu, odprl ust. To je očitna idiotija.

Zaradi takih sumničenj sta nastala med nami napetost in splošno medsebojno nezaupanje. Bojim se, da se stvar ne bo dobro končala.

Človek! zavzemi se za mojo dušo! Ne pusti me v oblasti norcev.

Tvoj Sardanapal.

9.

Tudi če si na potu, ne verjamem, da bi ne bil prejel nobenega od mojih pisem. Tem bolj mi je zato nerazumljiv tvoj molk. Morda sem te bil s čim razžalil? Ali kolikor te poznam, vem, da svojemu staremu Sardanapalu ne boš zlepa kaj zameril. Kaj je s koraki, ki si jih mislil ukreniti? Takrat si mi pisal iz Zagreba. Ne puščaj me dalje v negotovosti, že zaradi tukajšnjih mojih tovarišev ne.

Nobenega dvoma ne more biti več, da nas nekdo izmed naših izdaja paznikom. Tihi Hacin je dejal, da se bo v imenu več nas pritožil pri

doktorju glede Rudija. Še isti dan so ga zaprli v »ajncel«. Za vsako naše zborovanje izvedo pazniki in nam pridejo nagajat. Včeraj so me izpraševali po tebi, tako da se ti sedaj komaj upam pisati.

Sum se zgrinja vedno bolj okrog Hrvata, posebno od takrat, ko je po vsej dvorani rjul, da bo nataknil izdajalca na kol. Takih zvijač smo namreč vajeni. Samo dr. Steblovski še zmerom sumniči ubogega Balona, o katerem je zmerom bolj očitno, da je edini resnični norec med nami. Neprestano koraka z rokami na hrbtu gori in doli po dvorani in bulji skozi očale srepo v tla.

Pri nas je prekleto enolično življenje. Kar pa se svobode tiče, se prav nič ne čudim, da se ptički in celo divje zverine privadijo na bivanje v kletki. Navada je vse in absolutne svobode ni nikjer. Kaj pa je naš planet, če ne velika kletka? Gre samo za večjo ali manjšo razsežnost prostora, v katerem tičiš. Celo izolacija od sveta se mi ne zdi več nekaj tako neznansko groznega. Samo vi tam zunaj ste prepričani o absolutni važnosti vašega početja. Sedaj mi je skoraj žal, da sem bil takrat, ko se mi je zmešalo, pometal samo nedolžne predmete okrog sebe. Če bi bile mesto njih bombe, bi bilo vsaj nekoliko prahu. Ampak kaj, ko je človek še takrat pameten, ko je nor!

Sestra Jožefina se nas nekoliko izogiba, odkar smo ji preveč trubačili. Pravijo, da bo prosila za premestitev na drug oddelek. Temu je prav za prav kriv Hrvat in če se bo to zares zgodilo, mu ne bo ušlo plačilo. Če natančno premislim, je bila v bistvu samo ona prvi in zadnji povod našim literarnim krožkom in klubom. Sedaj so sicer dobili tudi sami po sebi svoj »raison d'être«, vendar bo pri zborovanjih manjkala skrita, toda vsem občutna izpodbuda. Tako ostanejo na svetu stvari, ko je že zdavnaj izginila vzmet, ki jih je bila sprožila.

Alfonz se je nekako zaprl vase, postal je »visok gospod«, odkar je propadel pri volitvah v Elitni klub. Siromak nam hoče s tem pokazati, da je ostal nerazumljen in osamljen v svoji vzvišenosti. Seveda se mu skrivaj posmehujemo, ker le predobro razumemo, kje ga čevelj žuli. »Povero diavolo!«

Hrvat mi je prav za prav pokvaril veselje do pisanja romana »Leseni konj«. Iztaknil je bil namreč začetek rokopisa in ga pred vsemi na glas prečital. Prasci so se hudobno zabavali na moj račun. Ali jaz mu jo zagodem tako, kakor mu je ni še nikdo. Kakor pravi »Dapertutto«, sem mu povsod za petami in nabiram dokaze, da je on tisti, ki vohuni pri nas za Rudija. Če se mi to posreči, bo temeljito po njem.

Med drugim sem pri teh svojih ekskurzijah zasledil to, da se mora med njim in debelo »mamco Katarino« nekaj plesti. Morda nas izdaja preko nje? Še bolj verjetno je, da išče pri njej utehe za svoja vroča koprnjenja. Kadar bom svoje stvari gotov, bo zopet smeha na njegov račun. Dokaza za svoje moško udejstvovanje nam še ni prinesel in če je res, kar slutim, nam ga tudi nikoli ne bo. Ala bo to spet »tuš« za njegov donjuanski ponos!

Neka vražja »štimumga« se nas loteva. Zrak je kakor z električno nabit in to bo pok, kadar bo eksplodiralo. Balon je povsod zraven in še vedno ni spregovoril besede.

Če mi ne želiš pogubljenja, reši mojo dušo!

Sardanapal.

Dragi doktor!

Včeraj smo imeli tu »ta grand hec« in sicer, oprosti, na tvoj račun. Obiskali so me sorodniki in ko so odšli, so me vprašali tovariši, če so mi kaj povedali o tebi. Najprej sem že hotel povedati po pravici; kar mi je prišlo na misel, da bi jih malo potegnil. Dejal sem, da mi zato tako dolgo nisi nič pisal, ker si nekje naredil neke neumnosti in te sedaj peljejo sem. Pristavil sem tudi, da si star lisjak in da so bile tiste neumnosti samo zvijska, da bi se utihotapil med nas. Da imaš neki povsem določen načrt, ki ga pa še ne poznam. Vsi so sedaj začeli ugibati in lotila se jih je neverjetna razposajenost.

Nekateri so prepričani, da nas prihajaš reševati, drugi zopet mislijo, da se hočeš preko njih dokopati do diktature (seveda mislijo predvsem na vodstvo v blaznici). Hrvat, ta osel, ki te na tihem že dolgo obožuje in samo gleda, s čim bi ti najbolj imponiral, ko boš prišel, je sedaj, ko je mislil, da si na potu, naravnost zbesnel od veselja. Njegov prvi akt je bil, da se je vrgel na Rudija in ga temeljito premikastil. Seveda so ga pazniki takoj zgrabili, naklestili ga in ga zaprli v »ajncel«. Ker ne poznajo razloga, so prepričani, da je znorel. (Tako ljudje sploh večkrat napačno presojujejo dejanja, ki jim ne poznajo vzmeti.)

Ali Hrvatu ni to nič mar. Očitno pričakuje, da nas prideš vse odrešiti, in veselo prepeva v svoji celici. Kar hudo mi je, da sem ga bil tako prevaril.

Njegovo početje je jasen dokaz, da ni bil s pazniki v nobeni zvezi. Delali smo mu torej krivico in nas zaradi tega peče vest. Prišlo je do odkritejšega razgovora in tako sem izvedel, da so imeli za Hrvatom mene najbolj na sumu, da sem Rudijev »špicelj«. Lepa reč! Tvoj stari Sardanapal bi bil skoraj prejel pečat izdajalca. Ali ta sum je padel od mene, ko so pazniki izvedeli od drugod, da sem napovedal tvoj prihod v blaznico in so me temeljito vzeli v precep. Tako je prišla moja šala na dan. Sedaj nas vse muči problem, kdo da je tajni špijon. Ta jih bo skupil!

Sestra Jožefina me je ozmerjala, ker sem bil tako neroden, da sem spravil Hrvata v »zos«. Kot je videti, ji je ta kanalja le podtaknila svoje solzave verze in ji z njimi umela ganiti srce. Najrajši bi videl, da bi bil on špicelj.

Od našega društvenega življenja je samo še častno razsodišče v akciji. Vse drugo je ob zadnjih dogodkih zaspalo. Tudi je dr. Steblovski izpodkopaval ugled vsaki organizaciji, kjer ni bil sam predsednik. Naravnost bolan je od želje po oblasti. Sedaj je pridobil s svojo sumnjo, da je Balon izdajalec, več ljudi na svojo stran. Z njimi skuša utrditi svojo avtoriteto. Predlagal je, da bi ustanovili »univerzalni svet lažje blaznih«, ali na te limance mu ne pojdemo. Sedaj bi rad vrgel vse na eno kocko: vprašal nas je, če bi se mu v nekaj dneh posrečilo razkrinkati Balona kot krivca, ali bi mu potem zaupali? Radovedni smo bili, kako bi ga mogel razkrinkati, ko vendar mož nikoli ničesar ne zine. Za dokaz nam je ponudil, da odstrani Balona za nekaj dni od nas in medtem ustanovi naš svet. Če bi pazniki ničesar ne ukrenili proti nam, bi bilo to znamenje, da je bil Balon »špicelj«.

Za tem grmom očitno nekaj tiči. S takimi stvarmi nas mož ne bo preslepil, saj vsi vemo, da pozna samo eno željo, zavladati nad nami. Tega mu pa nikoli ne bomo dovolili in če bi tudi ne bilo drugega razloga, kot je ta, da je s svojo lastiželjnostjo tako neznansko vsiljiv.

Človek pohiti in reši me iz te mrtvaške brozge. S svojimi živci sem pri kraju in če bom še nekaj časa tukaj, se bo zares z mano nekaj zgodilo.

Sardanapal.

11.

Doktor, nekaj strašnega se je zgodilo. Kostnik je izsledil ovaduha v osebi dr. Steblovskega. Ta lopov nas je izdajal nedvomno samo zato, da je izvrševal nad nami neko oblast. Ali je blazen, ali samo kreatura?

Hacin je priletel danes predpoldne pome in me peljal proti živi meji. Tam sta že stala profesor Kostnik in Balon. Ali verjameš? Od one strani so prihajali glasovi; dr. Steblovski je z Rudijem koval načrte, kako bi za nekaj dni spravil Balona v »ajncel«. Poleg tega mu je pripovedoval mnenja vsakega posameznika izmed nas, ki jih ima o paznikih in zdravnikih.

Naglo smo se vrnili med tovariše in jim povedali resnico. Vse do kosila smo zborovali, kaj bi ukrenili proti dr. Steblovskemu. Ko smo se zbrali v jedilnici, je Balon stopil pred doktorja Steblovskega in mu z železnim kavljem razčesnil glavo.

Razpršili smo se na vse strani. Jaz ti pišem v svoji sobi. Vsak trenutek utegnejo priti. Sestra Jožefina je obljubila, da bo pismo oddala. Strašno se bojim zasliševanja. Ves se tresem. Če moreš, pridi, morda bo že prepozno.

Sardanapal.

II.

Prebujenje

Življenje je zgolj enolična igra, kjer boš zanesljivo zadel le dva dobitka: bolečino in smrt ...

Omar Hajam.

»Bil je že skoraj čisto dober,« je dejal Simonu Krassowitzu njegov nekdanji šolski tovariš, sekundarij dr. ***, ki ga je bil prvega srečal pri vstopu v blaznico. »Odkar pa je prišlo do tistega nesrečnega poboja med norci, se mu je spet popolnoma zmešalo. Iz njega ni moči spraviti besede. Zapreti smo ga morali v posebno celico. Kadar zagleda koga izmed nas, se strese, kot da bi videl živega vraga. Popoln živčni razstroj. Poizkusi, morda bo pri tebi drugače reagiral.«

Peljal je prišleca skozi park do ene izmed bolniških stavb. Šla sta skozi mračen hodnik. Od vseh strani so bili slišati srdit kreg in pri-tajeni vzdih.

Na koncu hodnika se je sekundarij poslovil. Paznik je odklenil in Krasowitz je stopil v temno, tesno celico.

Nekaj trenutkov je postal, da so se mu oči privadile mraku. V kotu, pod visoko, zamreženo lino, je zagledal nizko, kar moči preprosto ležišče.

Približal se mu je. Na njem je čepel njegov stari prijatelj in pivski pajdaš Sardanapal Bellé. Glavo je tiščal kakor opica med kolena, ki jih je z rokami objemal. Spoznal ga je po njegovi dobri stari pleši, ki so jo ob straneh kakor venec obdajali črni, zdaj že močno osiveli lasje.

Bolnik je bil preslišal odpiranje vrat. Krasowitz mu je previdno položil roko na ramo.

Ta dotik je deloval na Sardanapala, kakor bi bil spustil skozenj električni tok. Zdrznil se je in se z izrazom največje groze zagledal v prišleca.

Nehote je Krassowitz odskočil.

»Nikar ne nori!« je vzkliknil porogljivo dobrohotno, kakor je v prejšnjih časih govoril z njim.

Toda Sardanapal se je stisnil prav v zadnji kotiček med steno in posteljo. Po vsem telesu je drgetal. Roke je stegnil pred se, kakor bi prosil rablja, naj vsaj za trenutek odloži svoj krvniški posel.

»Hudiča! Strezni se vendar! Jaz sem, Simon Krassowitz.«

To ime je čudežno delovalo na bolnika. Zatisnil je oči, kakor bi hotel prodreti skozi meglo, potem je olajšan nenadoma skočil s postelje.

»Vendar si prišel!« je dejal s starim naglasom in stisnil Krassowitzu roko. »Samo bojim se, da bo že prepozno.«

»Kaj bi bilo prepozno! Preje nisem utegnil. Bil sem na potu.«

»Škoda. Z mano je zdaj pri kraju.«

»Kaj še! Znova bova začela.«

»Ne, iz te mišnice ne pridem več živ.«

Hotel je še nekaj reči, pregibal je ustnice, toda glasu ni bilo iz njega. Naenkrat je planil v jok.

»Nikar, dečko!« ga je tolažil Krassowitz in se sam čudil nežnosti svojega glasu. Prijel ga je za roko in ga rahlo posadil na ležišče. Sedel je poleg njega in ga začel prijateljsko tapljati po ramenih, po vratu, in po zatilniku.

»Ne obupuj, fant,« mu je prigovarjal. »Stokrat sva že tičala v škripcih in stokrat sva se potem srečno izmotala iz njih. — Ti, nekakšnega tajnika bi potreboval. Kaj, če bi s tem poizkusila za začetek?«

Sardanapal je sredi joka prisluhnil. Z rokavom bolniške srajce si je obrisal solze z obraza, ki je bil neobrit in od bivanja v temnih prostorih močno obledel.

V zadregi se je nasmehnil.

»Bojim se, da nisem več za nobeno rabo. Moji živci so kaput.«

»To kar meni prepusti. Drugo pride potem samo po sebi. Kar odloči se. Poizkus te nič ne velja.«

Pri besedi »poizkus« je Sardanapal ošinil Krassowitza s kratkim, nezaupljivim pogledom. Potem se je prisiljeno zasmejal.

»Ti, samo da ne bo zopet kakšen eksperiment...«

»Zavej se vendar, človek! Pusti svojo manijo, da te zasledujejo. Samo iz norišnice bi te rad vzel in te postavil spet v svet.«

Bellé je zvito, razumevajoče pomežiknil.

»Pred menoj se ti ni treba pretvarjati. Saj razumem. Znanost potrebuje objektov in mi, bolniki, smo za to najbolj primerni.«

Krassowitz je vstal. Položil je roke na hrbet in začel stopati gori in doli po celici. Že dolgo ni pomnil, da bi mu bilo tako težko pri sreč. Nobenega dvoma ni bilo: Sardanapal je bil vkljub svetlim trenutkom

blazen. Njegov stari, vrli Sardanapal! Večen pritisk zle sreče in v možganih se je nekaj malega izpremenilo. Nemara je popustil samo ventil. Iz temnih kotov duše so prilezli strahovi in skalili pogled.

Krassowitzev molk je Sardanapala še bolj vznemiril.

»Kaj razmišljaš? Saj bi šel s tabo, samo povej, kakšen načrt imaš z menoj?«

Krassowitz se ni mogel obrzdati. Vzrojil je.

»Bedak! Samo pomagati sem ti hotel iz te tvoje mišnice, potem stori, kakor hočeš. Zaradi mene se lahko pri priči obesiš.«

»Ti, to je beseda. Na to sem tudi že sam pomislil. Obesim se, pa bo tega pekla za zmerom konec.«

Krassowitz ga je stresel za ramena. »Strela božja! Saj mi vsako besedo sproti obrneš...«

Sardanapal ga je skrivoma opazoval izpod čela. Polagoma se je začel zavedati svojih starih odnosov do Krassowitza, njunega dobrega tovarištva, in misli so se mu začele zbirati.

»Poslušaj, doktor. Če vzamem stvar tako ali tako, izhoda ne vidim nobenega. Kaj naj začnem z zlomljenimi živci pri štiridesetem letu? Življenje me je položilo a d a c t a... Ne prekinjaj me! Že davno vem to, čeprav sem isto nasproti vsemu svetu trdovratno tajil. Kaj misliš, da se ne zavedam, kdaj sem jo bil zavezil? Pa še kako točno... Zadeva se je začela takrat, ko sem presedlal iz tretjega razreda gimnazije na trgovski tečaj. Saj se spominjaš? Pravil sem ti bil že o tem. Nekaj sem jo bil polomil — saj veš, prva zaljubljenost in človek misli bolj na plave kodrčke kakor na šolske knjige. Oče se je raztogotil, očital mi je, da sem prvi izmed sinov, ki bo moral ponavljati razred. Jaz bi bil njegovo zmerjanje požrl in ostal na zavodu, da mu niso takrat bratje, ki so študirali na visokih šolah, svetovali, naj me vzame iz gimnazije, češ, da nisem za študij. Njihov nasvet mi je bil prozoren: bali so se, da bi jih moj študij ne prikrajšal za sredstva. Tedaj sem zagrešil prvo in najusodnejšo napako, ki je vrgla vse moje poznejše življenje v napačen tir. Sklenil sem se »maščevati z dobroto«. Bratje so potrebovali denarja za svoje študije. Kako sladka misel, odgovoriti na njihov grdi nasvet z materialno pomočjo! Dokazati jim, da sem sposobnejši od njih, celo sposobnejši od očeta, in jih spraviti v odvisnost od sebe. Ko me je oče vprašal, če hočem ponavljati razred, sem mu povedal, da sem se že vpisal v trgovski tečaj...

... Končal sem ga v dveh letih in takoj dobil službo. Dnevi »sladkega maščevanja« so se začeli. — Prekleta sem plačal za njihovo »sladkost«! — Spočetka je bilo prekrasno. Doma sem užival ugled. Podpiral sem očeta in pošiljal bratom za študij... Čutil sem se samostojnega, več ko sposobnega za življenje. To je najzmotnejša, najgrša in najsmešnejša doba mojega življenja. Salamensko hitro sem prišel do tega spoznanja. Bratje so se vrnili iz tujine z akademskimi naslovi, poiskali si lepih in bogatih nevest, jaz pa sem ostal tisti mali, skromni uradniček, ki mu je bil vstop v tako imenovane »boljše kroge« zaprt. — Vidiš, takrat sem prvič jasno začutil, da sem jo zavezil. Iskal sem možnosti, da bi nadomestil zamujeno. Ni šlo. Prišla je vojna — in jaz sem začel delati pokoro za svoje »sladko maščevanje«. To »sladko maščevanje« mi je dalo popra za vse življenje. In prav je tako! Neumnost in svinjarija zaslužita pošteno kazen.«

Nenadoma je oživel stari Sardanapal. Krassowitz ga je kar gledal. Razširil je roke in vzkliknil patetično: »Nikdar več ne bo vzletel ranjeni orel, je dejal Edgar Poe.«

Krassowitz se je iz srca nasmejal.

»In ti govoriš o nekakšnem obešanju? Ne boj se; hudič ne bo prišel še tako hitro pote.«

»On ne pome, pač pa ga lahko sam poiščem, če bo sila... Da, kje sem ostal? Že vem. Na tej poti sem potem takorekoč iz doslednosti vztrajal. Prvi postulat je, tako sem si govoril: Bodi samemu sebi zvest. In ker sem že začel svojo usodo z uporom, sem se potem upiral naprej vse življenje. Zoperstavljal sem se šefom, menjaval službe in delil predpostavljenim in vsemu svetu nauke in ta lastnost mi je prešla tako v kri in meso, da je postala moja druga narava. Res je: neprestano sem čutil, kako teče poleg hrupnega življenja nit tiste usode, ki bi mi po naravi prav za prav pripadala, čisto tiho zraven. Da bi prevpil ta glas, sem se še bolj zaletaval. Trmasto sem vztrajal na svoji napačni poti, dokler se nisem nekoč dodobra zavedel, da ni mogoč več noben nazaj. Padal sem od stopnje do stopnje zmerom nižje, dokler ni bilo več druge poti, razen v smrt. Živci so mi popustili, odprl sem dozo s ciankalijem — saj se spominjaš? Prinesel sem jo bil od vojakov; — toda strup se je bil tekom let razhlapel. Tako sem se nekoč nenadoma znašel v blaznici... Doktor! Kakšno je prav za prav tvoje mnenje o smrti?«

Krassowitz je z dolgimi, premišljenimi koraki meril celico.

»To je najzanesljivejša karta, ki jo dobiš s seboj na življenjsko pot. Nanjo vsak enkrat zadene.«

»Vem. Mislil sem nekaj drugega. Kaj se ti zdi, če ti ni odveč to vprašanje, ali pride potem še kaj...?«

Krassowitz je sedel na posteljo. Razkoračil se je, se naslonil s komolci ob kolena in položil glavo v dlani. Komaj opazen smehljaj mu je zaigral okrog usten, ko je dejal, iznenada čuteč bližino »svojega demona«.

»Ker je, kot sem rekel, smrt najzanesljivejša karta, na katero igramo v življenju, se spodobi, da smo na njen padec noč in dan pripravljeni. Z znanstvenega gledišča se nam priporoča tale premislek: — Nič duševnega si ne moremo misliti, kar bi ne bilo ali občutek, ali predstava, ali misel, ali čustvo, ali hotenje. Vse to tvori vsebino naše zavesti. In da je neki »jaz«, ki čuti, misli ali hoče, spoznamo tudi šele preko teh funkcij. Te funkcije pa so odvisne od delovanja našega živčnega sistema, od naših možganov, torej: od nečesa telesnega, ki zapade kemičnemu razkroju. Ko pride do tega, se nujno izgube v nič tudi naši občutki, naše misli, naša hotenja. Obenem z njimi se nujno pogrezne v večno temo tudi naša zavest. Kaj pa je naš »jaz«, če mu odvzamemo zavest?! Nič. Torej: ko preneha kri zalivati možgane s svežim hranivom, preneha tudi tisto, čemur pravimo »naša duševnost«. Znanost uči torej: Po smrti je popoln razkroj, razpad vseh funkcij, skratka: nič.«

Mrzle potne kaplje so prišle Sardanapalu na čelo. Spreletel ga je paničen strah ob misli, da sedaj je, da se zaveda, da živi, in da ga morda že v naslednjem trenutku ne bo več, da bo izginil, se pogreznil v večno praznino. Gledal je Krassowitzu v obraz in obupno iskal v njem, če morda ne skriva še kakšnih drugih, tolažljivejših misli.

»In ti si seveda popolnoma prepričan, da ni nobene druge možnosti?«

»Če poslušam samo svoj hladni razum, potem sem. Toda kdo bi tajil, da nas včasih ne spreletavajo tudi drugačne, čudne in temotne slutnje?! Vendar se mi zdi, da izvirajo te slutnje bolj iz našega strahu, iz naše bojazni in strahopetnosti pred zadnjo resnico, kakor pa iz nekih nam neznanih, stvarnih razlogov.«

»In kakšni, misliš, da bi bili ti stvarni razlogi, če bi zares obstojali?«

»Da je mimo elementov naše zavesti, ki jih doženemo z analizo, še neki činitelj, ki obstoja izven zavisnosti od našega telesa. Recimo nekakšen življenjski princip ali organizirajoč činitelj, ki gradi iz kemičnih sestavin naše telo in preko tega našo duševnost — in ki daje obema njhovo enkratni individualni značaj. Ta individualni princip bi bil v tem primeru ono, kar je prvotno, in bi ostal nedotaknjen tudi tedaj, ko bi se naše telo razkrojilo. — Seveda, težav je polno in vse ostane samo tolažljiva domneva.«

»Dobro. Vzemimo, da ta princip obstoja in da je imel nalogo, zgraditi tak in tak individuum. Spodletelo mu je in po razpadu trhle zgradbe zahteva nenadoma nekdo od njega odgovor. Kaj tedaj?«

Krassowitz se je nasmejale.

»O, večni, neiztrebljivi strah!« je vzkliknil. »Kako naj bi jaz vedel?! Če je neki gospod nad vsem veseljstvom, smo mu mi manj, kot so nam na primer mušice. In če je v njem le trohica dobrotljivosti, tedaj mora občutiti samo neskončno sočutje z nami. Mene ta reč ne skrbi. Istih misli sem, kakor je bil Omar Hajam: Po smrti ni ničesar, ali pa je usmiljenje.«

»Toda vojak, ki bi dezertiral, bi vendar zaslužil kazen?«

»Kakšna dezertacija neki? Če poveljnik ne more več braniti trdnjave, jo preda. In če pošlje sebe pri tem na oni svet, je samo dostojno.«

»Dobro. Vrnimo se k prvi možnosti. Po smrti ni ničesar več. Ali ni ta misel neznosna?«

»Čemu? Pomisliti moraš samo, da delimo vsi isto usodo. In: deljena bolečina je samo na pol bolečina. Spričo smrti ni niti srečnih, niti nesrečnih. Za srečne je smrt nesreča, za nesrečne sreča. Z drugimi besedami: usoda je neizprosno pravična. Vse eno je tedaj, če vdano čakaš, da te smrt pobere, ali če jo, nestrpnější, sam prikličeš. Končni rezultat je isti.«

Sardanapal je dolgo molčal.

Potem je vprašal:

»Kaj bi storil ti, če bi stal na koncu tako zavožene poti, kakor je moja?«

Krassowitz je pogledal v tla.

»Če začenja leščerba slabo brleti in nimaš več olja, da bi ji ga prilil, jo ugasneš.«

*

Nič ni vedel Sardanapal, kako dolgo je spal. Nenadoma je odprl oči, narahlo zbujen od pihljajev svežega zraka. Poleg sebe je zagledal odprto okno in pogledal skozenj. Ostrmel je. Pod njim se je razprostirala prekrasna zelena pokrajina. Zdelo se mu je, da mora biti precej visoko nekje v gorah. Do njega je prihajal vonj po cvetočih sadnih drevesih in sveži dih po planinskem snegu. Globoko je zadihal.

Prisluhnil je. Tudi ptički so žvrgoleli. Lastnim očem ni verjel: livade pod njim so bile kakor posute s cvetjem. Mimo okna se je prizibal po zraku velik planinski metulj; kakor prekrasna pisana jadra so bila njegova krila.

— To je gotovo apolon, je pomislil Sardanapal.

Sijalo je prekrasno jutranje sonce. Njegovi žarki so padali v ozkih pramenih skozi okno na njegovo posteljo. Vzradostil se je. Bila je vsa bela in sveže pregrnjena.

Šele sedaj je opazil, da sedi nekdo poleg nje in si zakriva obraz z dlanmi. Zdrznil se je. Po temenu jo je spoznal: bila je njegova mati.

— Aha, ko sem spal, so me prepeljali pod planine, da bi se preje pozdravil, je pomislil.

Tedaj se je bliskoma zavedel, da mu je bila mati že v rani mladosti umrla. Prestrašil se je.

— Torej sanjam? si je rekel.

Pogledal je natančneje. Ni moglo biti govora, da bi sanjal. Zakaj vse je videl tako razločno, oči so mu bile odprte, in ude je imel v polni oblasti, da se ni mogel varati.

Sedaj je tudi spoznal osebo, ki je sedela poleg njega. Šlo mu je skoraj na smeh.

Kako je mogel vendar zamenjati doktorja Krassowitza s svojo materjo! Seveda, doktor je bil star šaljivec in nalašč si je zakril obraz, da bi ga »potegnil«. Zmerom je bil enako poln norčij.

V trenutku mu je bilo vse jasno. Doktor Krassowitz ga je bil nalašč odpeljal iz blaznice pod planine, da bi mu pripravil to presenetljivo »prebujenje«. Kako kuka stari lisjak izza prstov in se skrivoma muza! Gotovo še ni pogodil, da ga je bil Sardanapal prepoznal.

— Čakaj, nalašč zatisnem oči, si je rekel, da boš mislil, da se še nisem prebudil. Kar še ostani v nestrpnosti in dvomu, ali ti bo tvoj »eksperiment« z mano uspel.

Zdaj ga je popolnoma razumel. Kakor je bil falot sicer vsega zmožen, je imel v jedru vendarle dobro srce. Samo bog obvari, da bi bil to kdaj tudi priznal! S pretvezo, da bo z njim »eksperimentiral«, ga je odvedel v planine, v resnici pa je samo želel, da bi tam ozdravel.

Prišlo mu je na misel, da bi, ker se je že začelo s šalo, zdaj on Krassowitza potegnil. Prestrašil da bi ga s tem, da bi se naredil, kot da je umrl. Fina domislica, ujeti starega lisjaka na njegove lastne limanice!

Čisto polagoma je začel stegovati ude in se naredil, kot da mu je šel drget skozi celo telo. Potem je kot v zadnjem krču prekrizal roke na trebuhu. Izpod povešenih trepalk je medtem opazoval Krassowitza. Zdelo se mu je, kot da ga oni izza prstov strogo in prodorno motri. Na pol zato, da bi nadaljeval igro, na pol pa, ker se je bil zares prestrašil, je pridržal sapo.

Tedaj mu je bilo, kot da ga je nekdo zagrabil za grlo. Hotel je zadihati, zakričati, toda ni mogel. Hotel je planiti kvišku: udje so mu bili kakor odreveneli.

Takrat je snel doktor Krassowitz roke z obraza.

Toda to ni bil doktor Krasowitz, to je bil sekundarij, doktor ***, ki se mu je začel rabeljsko režati.

V smrtnem strahu je Sardanapal zarjul.

*

Prebudil se je, oblit z mrzlim potom. Srce mu je burno utripalo in ves se je tresel od groze. Okrog njega je bila najgloblja tema. Samo nad njegovo glavo je trepetal v ozki lini medel sij. Bil je še vedno v posebni

celici v blaznici. Spomnil se je popoldanskega pogovora z doktorjem Krassowitzem. Pošastna groza ga je obšla. Ničesar ni videl okrog sebe. Bilo mu je, kot da plove na začaranem plašču sam samcat skozi vseмирje. Za trenutek je podvomil, če je še živ. Potem se je natančno zavedel vsega,

V neizrekljivi bolečini je dočakal jutra. Ko je zaslišal po hodniku prve korake in rožljanje ključev v paznikovih rokah, mu je nenadoma odleglo. Svet se mu je zazdel kakor brez barve, enoličen in puščoben. Spomnil se je planinske pokrajine iz sanj. Da, tako je bilo, ko je bil še mlad. Zdaj je star in iznemogel. Ne da se pomagati. »Če začjenja leščerba slabo brleti in nimaš več olja, da bi ji ga prilil, jo ugasneš.«

Čutil je, da je njegov nasprotnik, življenje, močnejši, in je položil orožje. Raztrgal je rjuho v tri dolge kose, spletel iz njih trdno vrv in jo zvil v zanko. Postavil je posteljo ob steni na glavo, zlezel, previdno opirajoč se ob zid, po njej navzgor in pritrdil vrv ob železje pri lini. Nekaj trenutkov je še pomišljal, potem je hrabro vtaknil glavo skozi zanko in brcnil posteljo izpod sebe...

*

Ko je čital Krassowitz, ves prezebel in zavrt v popotni plašč, v kolo-dvorski restavraciji v jutranjiku o Sardanapalovi smrti, je mračno rekel pri sebi: »Ko bi le tisto morebitno prebujenje ne bilo hujše od sanj!«

Zunaj je zamolklo zavijal veter. Krassowitzu se je zdelo, da veje njegov hlad prav v njegovo srce. Svet se mu je zazdel prazen in pust.

»Eden od poslednjih,« je šepnil. »Možje odhajajo in drhal ostaja.« Občutje neizrečene osamelosti ga je obšlo in ga napolnilo z bolešno melanholijo. Segel bi si z roko v nedrje in zadušil utrip srca.

Vlak je zapiskal.

Plačal je in se odpeljal v novo usodo.

GOSPODIČNA BREZPRIMERE

KARL FIGDOR

Rodila se je v torek in zaradi tega ji je bilo ime Ma San Nyun, gospodična Brezprimere, kajti burmezijski otroci se morajo od rojstva dalje pokoravati prastarim pravilom, po katerih so začetne črke človeških imen tesno povezane z dnevi v tednu. Horoskop, ki so ji ga določili svečeniški, ni bil na žalost njenih sorodnikov nič preveč dober. Toda kljub temu se ji je smejalo sonce in ljubka je bila videti s svojimi zalimi udi, s svojimi leskečimi očmi, s svojimi dolgimi, kakor smola črnimi lasmi in s kožo, ki je bila temna kakor stara slonova kost.

Ko je bila Ma San Nyun stara dvanajst let, je povabila družina na dom starega mojstra, pletilca ličja, ki je v svojem postranskem poklicu prišteval k svoji klienteli tudi vsa ušesa v soseščini. Bilo je slovesno zborovanje, prisostvovala mu je vsa družina, vsi sorodniki in prijatelji in oblečeni so bili v svoja najboljša oblačila. Mojster ušesnik je s počasno slovesnostjo izvlekel iz svojega oblačila zlato iglo, s svojimi po starosti nagubanimi prsti je previdno prijel rožnato prosojno ušesno mečico pacientinje, jo prevrtal in razširil luknjo, kolikor je pač bilo mogoče brez prehudih bolečin. Ko je prišel skozi ves teden vsak dan,

je bila luknja dovolj široka za ušesni valjček, ki ga mora nositi vsaka boljša burmezjska deklica vse življenje, če kaj da nase.

To so bile skoraj edine bolečine, ki so do nadaljnjega doletele gospodično Brezprimere na njeni pozemski poti. Res, ni ji bilo para v vaseh daleč naokoli. In celo največji zavidnež je moral priznati, da se niso znala nobena druga usta tako dobro smeјati in tako veselo prepevati kakor mično nabrana Ma San Nyunina usta. To je tudi vedno bolj spoznaval mali Maung Hkin, njen tovariš v igri, ki naj bi mu bila nekoč po stari želji staršev za vse življenje družica, njegova mala žena, dasi je bila zanj še dolga pot do zrelosti za ženitev. V pobožni deželi ob reki Iravadi mora biti namreč vsak deček dobro pripravljen za življenje, preden ima pravico, da živi svoje lastno življenje. Življenje je labirint in samo oni se prebije skozenj, ki pozna pravo pot. Tako je bilo nekega dne tudi konec brezskrbnim Maung Hkinovim igram. Zdaj je bil star že skoraj devet let in skrajni čas je bil, da je vstopil v samostansko šolo. Tam je sedel, moral bi se učiti pisanja in branja pa je gledal zasanjan in razmišljen v zelene dvorane dreves, dokler ga ni svareč glas meniha v rumeni togi priklical nazaj v trezno resničnost. Toda tudi ta doba je minila in sledila je nova priprava za življenje. Kakor za vsakega njegovih tovarišev je prišel zdaj tudi zanj čas, da vstopi v samostan — kot pripravnik, da spozna resnico in pot. Ne, nobenega izmed dečkov niso siliли menihi, naj ostane in se pomeniši kakor oni, ki so se predali čistosti. Vsakdo je lahko odločal o sebi in o obliki, v kateri je hotel prehoditi ples svojih dni. Četudi so mnogi ostali in so se meseci ali nekatera leta njihovega samostanstva raztegnila na vse življenje, se je vendar usula večina široko odprtih src nazaj v življenje, ki je onstran samostanskih zidov. Toda to in odločitve o tem, je bila zaenkrat še v daljni daljavi. V slovesnem sprevodu sorodnikov in prijateljev je odšel Maung Hkin v samostan med vasmí. Bil je slovesen sprevod, tako slovesen, kakor je moral biti oni, ki je spremljal princa Sidarta iz Kapilavastu, ko je odšel in zapustil svoje kraljestvo ter postal Buda. Trije pomladanski deževni meseci so se zdeli Maung Hkinu brez konca in vendar polni čudne, čudovite lepote, pa najsi je bilo njegovo srce še tako navezano na veselo življenje tam zunaj v sončnem svitu. In vendar jih je bilo konec in zdaj je nazadnje postal človek in resničen mož. Ko je prvič korakal skozi samostanska vrata brez beraške malhe in palice, se mu je zdelo življenje dvakrat lepše in dvakrat bogatejše in zdelo se mu je, kakor da zdaj ne sme več zapravljati časa, marveč mora s široko razpetimi jadrí zapluti v veletok lepote, kakor ga bo pač zajel. Pred njim je bila Ma San Nyunina podoba in višek lepote se mu je zdel, če bi posedal v večerih na veliki verande svoje lastne kočé in bi bila Ma San Nyun poleg njega, če bi jedel riž ter ribjo testovino, ki bi jo pripravile njene roke, ter bi v ugodju strmél v potujoče zvezde. Kako ljubke so bile njene roke, kako okrogla njena ramena in kako vesel njen glas! Da, prav zares, Ma San Nyun mora biti njegova žena in to kmalu, da bo življenje lepo, brez primere, kakor ona sama.

Tako se je že prvi večer s prijateljem odpravil, da bi zasnubil Ma San Nyun. Ni je še srečal, toda pred njim je bila njena podoba tako bleščeča, da je brez truda opeval njeno življenje v verzih, kakor se spodobi, če mladenič snubi dekle. S svojimi skromnimi prihranki je kupil pri trgovcu bleščečo zapestnico za njene členke, dodal je še par zlatorumenih oranž

in bil je pripravljen. Pred Ma San Nyunino kočo, ki je bila prepredena z bledo mesečino, sta se on in njegov prijatelj ustavila. Nato je Maung Hkin zapel. Besede, ki jih je pel, so bile besede čiste, neokretne ljubezni in Ma San Nyun je čutila to že pri prvi kitici, kajti glej, vrata njene kočice so se odprla in stopila je venkaj oblečena v najlepša oblačila, odeta z najlepšim okrasjem. Toda čudno, Maung Hkin ni vedel, ali ga vara nedoločena mesečina ali pa vidi prav, kajti ni se smehljala. Njen drobní slonokoščeni obrazek, ki je dozorel v deklinstvo, odkar je ni videl, je bil negiben in je kakor lutka poslušal do konca njegovo ljubezensko pesem. Da, ko ji je s tresočimi rokami ponudil skromne darove, se je celo zgodelo, da jih je z odklonilno kretnjo — o kako dobro ji je pristojala tudi ta — zavrnila. Hromeča bolečina je prevzela Maung Hkina. Ali naj ga sreča že tu zapusti? V samostanski samoti si je vse tako enostavno zamislil. Toda njegov prijatelj, ki je bil pametnejši, ga je odpeljal, Ma San Nyun pa je počasi in negibno kakor poprej izginila skozi vrata kočice.

»Bedak! Ali ne veš, da zahteva tako običaj? Drugič moraš prititi, še ti je naklonjena.«

In Maung Hkin se je opogumil in je prišel zopet. Bilo je res, kakor mu je dejal prijatelj: še mu je bila naklonjena. Nazadnje je prišel dan, ko so se zopet zbrali pri Ma San Nyuninih starši prijatelji in sorodniki — dan, ki ga je označil horoskop za najugodnejšega. Sredi zborovanja sta si podala Maung Hkin in Ma San Nyun roke in podala sta si drug drugemu v usta jedila, kakor imajo navado ptiči ljubezni. Tako sta postala par.

Prekrasno je bilo, ko je bil svet poln sonca in svetlobe in blaženosti. Ko se je spuščal večerni hlad, sta sedela v svoji koči. Prav tako kakor si je zamišljal Maung Hkin v dneh svojega samostanskega življenja. Ko so tihe ure noči in ljubezni vzele v svoje naročje svet, sta ga hranili in božali Ma San Nyunini roki. Mnogo dela nista imela. Njuno polje pred kočami je bilo kmalu obdelano in preskrbovalo ju je s tem, kar sta v svoji skromnosti potrebovala. Večino dnevnih ur sta preležala iztegnjena pod drevesom in sanjala, ali pa slonela drug ob drugem in vsakdo izmed njiju je imel v ustih veliko cigaro, brez katere ni življenje tam ob veliki reki vredno življenja. Nobene želje nista imela in dan je bil po svoji vedrosti in po svojem krogu malega ali velikega veselja enak dnevu.

Toda čez nekaj let se je zdelo, kakor da jima nečesa manjka. Nihče izmed njiju ni glasno potožil. Vendar se je v njuni srci globlje in vedno globlje zavrtila želja, edina želja, ki se ni hotela izpolniti. Če je Maung Hkin gledal dečke, ki so jih vodili menihi in ki so hodili po jutranjih cestah ter prosili svoj vsakdanji kruh, se mu je zdelo, kakor da je kljub Ma San Nyun ostal vendarle sam na tej zemlji. In če so prišle zvečer k Ma San Nyun sosedice s svojimi otroki na hrbtu, da bi nekoliko poklepetale in se nasmejale, tedaj je Ma San Nyun čutila, kako se vprašujoči pogledi kakor igle zabadajo v njeno srce. Maung Hkin je bil mož in se je nazadnje sprijaznil s prekletstvom, da nista imela otrok. Ma San Nyun pa je vedno težje prenašala dejstvo, da ni zanosila. Vedno pogosteje se je njeno srce spraševalo zakaj in vedno znova ni razumela usode, ki ji je odtegovala poslednjo in največjo srečo.

In ker je bila tako pobožna, da se ni že vnaprej vdala v usodo, marveč je bila izmed onih, ki se drznejšo opozoriti nebo svoje pobožnosti, se je

odpravila nekega dne, ko je odšel Maung Hkin na ribolov, da bi vprašala nebo. Mimogrede je dejala še sosedi Ma An, da ne ve, koliko časa bo trajalo, in da se naj Maung Hkin nikar ne ustraši in naj počaka.

Potem je korakala naprej ob reki navzdol k veliki zmajevi pagodi, katere zlata ost se je zableščala daleč na jugu.

Zares, tam mora najti pomoč, tam je ljubezen Velikega Edincea svetu bliže kakor kjerkoli drugje.

Bil je večer in zvezdne luči so migljale nad cesto, ko je Ma San Nyun prvič zaslišala rahlo zvonjenje, ki ga ji je prinašal na uho večerni vetrič. Bilo je pozvanjanje srebrnih zvončkov v veliki pagodi. Zdaj ni bilo več mogoče zgrešiti poti. Ma San Nyun je bilo seveda nekoliko plašno pri srcu, ko je videla, da so se okoli svetišča dvigale proti njej velike in čudne zgradbe, kakršnih ni bilo v vasi, podobne počivališču na griču nad reko, kjer se je tu in tam ustavil kateri izmed belih gospodov, da bi prenočeval par ur. S tesnobo v srcu je korakala svojo pot, oči je upirala negibno v orjaško temnozlato stožčasto svetišče, dokler ni prišla do velikega stopnišča, ki ga je čuvalo dvojje neznanskih, svetlo pobarvanih bajnih živali.

Stopnišče je bilo že precej prazno, kajti bilo je kasno, toda Ma San Nyun, ki ni smela izgubljati časa, je krepko stopala navzgor. Ko je nazadnje dospela na vrh, je obstala in si ni vedela pomoči. Pred njo je bila skoraj brezkončna ploščad in na njej celo mesto malih pagod, cela čreda malih pagod, ki so se gnetle okoli velike temnozlate lesketajoče. Nekatere so bile snežnobeke, nekatere zlate in srebrne in nekatere je starost počrnila. Vsekovsod so bile svetiščne vdolbine. V njih so sedeli Bude z draguljem na čelu, zavarovani s senčnikom, znamenjem dostojanstva. Bleščavi stekleni drobci so se pozibavali in srebrni zvončki na vrhek pagod so peli svojo ljubko pesem. Tu in tam so stala prastara drevesa in zdelo se je, da tudi ona, kadar gre veter skozi njihove goste listnate krone, prepevajo daljno pesem o večnosti življenja in o večni ljubezni.

Na enem izmed drevesnih debel je slonel menih, rumeno togo je imel zaradi večernega hladu tesno ovito okoli ramen. Ma San Nyun ga je naglo pogledala. Bil je mnogo bolj dostojanstven kakor široki in nerodni vaški menihi in težko si je bilo zamisliti, da bi človek lahko z njim tako govoril kakor z njimi.

Bolje bi bilo, da bi se Ma San Nyun napotila naravnost, k Velikemu Edincu, ki je bil tu vsekovsod prisoten v stotinah podob. In najbrž je bilo tukaj vseeno, kje je človek molil, saj je bil gotovo vsekovsod in gotovo ga je vsekovsod slišal.

In Ma San Nyun je pokleknila sredi velike ploščadi med pagodami na kamnite plošče ter jecljala o svoji tegobi. »O, Veliki, poslušaj me in mi pomagaj. Maung Hkin in jaz, midva hrepeniva po sinu in sram naju je, ker sva ostala tako sama. A ti blagoslavljaš druge in le naju ne. Kaj sva zagrešila, da nama odteguješ svojo veliko ljubezen? Ali ne delava dobrega vse dni. S čim sva si zaslužila to zlo!« Ma San Nyun je globoko povescila glavo in trepetala v pričakovanju, toda odgovora ni bilo. Takrat se je vzbudilo v njenem srcu hudovanje. »O, ti veliki Edini«, je zaklicala in iztegnila roki proti mrtvim podobam Bude, »brez krivde sem in zakaj naj se pokorim za krivdo staršev in dedov? Sina, Veliki Edinec, sina mi daj!«

Toda glej, kaj je bilo to nenadoma... Kakor senca se je dvignilo pred zvezdami. V krone dreves se je hudovaje zaletel sunek vetra in srebrni zvončki so zavreščali s krikom bolečine. Ma San Nyun se je zrušila sama v sebe v strahu, ki mu ni vedela imena. V strahu, ki mu ni vedela imena, se je zdrznila in odhitela.

O — odgovor... Ali je bil to odgovor?

Ma San Nyun je hitela po stopnišču navzdol, kakor bi jo podili. Kaj je storila? Prepirla se je z nebom, pregrešila se je proti ljubezni...

Ma San Nyun je bežala. Vedela ni kam. Čedalje bolj je naraščal vihar in zdaj so pljuskale prve deževne kaplje na zemljo. Kamorkoli, k ljudem, ki še niso poznali njene pregrehe, se je stresalo Ma San Nyunino srce.

Dež jo je bičal, razpuščenih, daleč plapolajočih las, lepa kakor temna boginja je bežala naprej. Ceste so se zapirale okoli nje, hiše z zasenčenimi okni, s pečatom zločina in greha na čelu so se iztegovale po njej. Pred njo in za njo so se pojavljali ljudje kakor sence in se izgubljali skozi vrata, ki so se odpirala pred njimi neslišno in željno, kakor bi jih slutila. Ma San Nyun je bežala naprej, ničesar ni opazila, kar je bilo pred njo, le zavedala se je, da mora pobegniti pred jezo božanstva k drugim grešnikom, k ljudem.

Zmanjkalo ji je moči. Omahovala je in se zrušila na prag, ječala je in trepetala... In tudi pred njo so zazijala s široko odprtimi, željnimi rokami vrata. Vroč sopuh zadušljivega zraka ji je zapihal nasproti, zadonel je val razuzdanega moškega smeha in ženskega vreščanja. Opazila je še, kako jo je stara ženska, ki se je gnusno smejala, zgrabila s suhimi, nagubanimi rokami. Nato se je onesvetila.

Zgodilo se je mnogo dni kasneje, da je majhno burmezijsko dekle počasi stopalo po poti k vasem ob Iravadi. To bi morala biti Ma San Nyun, kajti dekletovi lasje so bili prav taki kakor Ma San Nyunini, njene poteze, njeni roki in njeni nogi sta bili na las podobni onim ljubke gospodične Brezprimere. In vendar je bil to drug človek, ki se ni znal več smejati, kakor se je smejala nekoč Ma San Nyun, to je bila votlooka žena, ki je videla nekaj strašnega. Tam, kjer se reka poslednjič zavije, preden se spusti preko reke v vas, je obstala. Široko je razprostrla roki in nekaj kakor odblesk plašnega upanja je hušknilo preko njenega obraza, nato pa je bežala plapolajočih las po poti navzdol proti kočam, kjer je bila njena domovina.

Maung Hkin je sedel kakor običajno, ko je zahajalo sonce, s podvitimi nogami na verandi svoje koče, gledal je v drevesne krone in ušesa so mu bila polna daljnega ptičjega petja in šumov prihajajoče noči. Obraz mu je bil negiben in ko ga je Ma San Nyun od daleč ugledala, se je je polotil vroč strah. Ali jo je Maung Hkin pozabil?

Ali pa — je čakal na njo...?

Ah, zares jo je pričakoval ves ta čas.

»Maung Hkin, kako brezmejno te ljubim,« je šepetala prižeta k njemu, še zasopljena. »Ali si hud na mene, ker si me moral tako dolgo čakati?«

Ne, Maung Hkin se ni mogel hudovati na Ma San Nyun. Njegova sončna vedrost se je zopet povrnila in svet je bil zopet poln sreče in svetlobe kakor poprej.

Pogosto se je pripetilo, da bi Maung Hkin rad poprašal Ma San Nyun, kje se je tako dolgo mudila. Ničesar drugega ni vedel, kakor kar mu je sporočila sosedka. In večkrat so zadoneli na njegovo uho zlobni glasovi,

kadar so vaške žene šepetaje izmenjavale svoje domneve o čudnem Ma San Nyuninem izginotju, kajti vsepovsod, tudi izven civilizacije, so žene nezaupljive in rade domnevajo o svojih sestrah prav najslabše. Toda kadarkoli je Maung Hkin hotel vprašati, vedno se je v zadnjem trenutku preplašil, ko je videl, kako se je Ma San Nyunino sladko obličje sluteč vprašanje spačilo v nenadnem, paničnem strahu.

In nekega dne, ne dolgo po tem se je zgodilo, da se je Maung Hkinu razodel čudež in je prišel blagoslov v njegovo hišo. Skoraj neslišno šepetaje in z rokama pred obrazom mu je Ma San Nyun sporočila o svojem najlepšem darilu. Maung Hkin je poskočil in v blaženosti zaplesal, kajti brez dvoma in gotovo je bil to sin. Opazil ni Ma San Nyuninega od strahu in dvoma spačenega obraza za vitkimi prsti, v svoji sreči ni opazil trepetu, ki je brzel po njenem vitkem, vase zrušenem telesu.

Njegov sin je prihajal, Maung Hkinov sin!

Podnevi, čim bolj je hitel čas, je Ma San Nyun kazala potrpežljivo svoj veseli obraz. Toda ponoči, ko je Maung Hkin spal in je bila Ma San Nyun sama s seboj, takrat se je zrušilo vse njeno, le s trudom ohranjeno samopremagovanje in ječala je pred se, z ustni prižetimi na tla, šepetala je in zamolklo kričala spričo postav, ki so jo utesnjevale in ki jih je videla le ona sama.

Čim več si je sledil o noči, tem bolj se je podila vročica po Ma San Nyuninem vztrepetajočem, drobnem srcu. Nekoč, ko se je Maung Hkin po naključju ponoči prebudil, je slišal, kako se je v grozi jokaje branila nečesa, kar je nekdo zahteval od nje. Imena belih in temnopoltih mož so se usipala preko njenih ustnic s prošnjo za milost. Vse dotlej, dokler ni zamolkel jok zamrl v ječanju in se nista strahotno iztegnjeni roki povsili kakor brez volje in vdani v strašno usodo, ki je bila močnejša.

Za trenutek se je zdelo kakor bi hotel udreti v Maung Hkinovo srce dvom, potem pa se je docela okrenil k vročični, sočutno je zmajeval z glavo in rahlo jo je božal. In v njegovem božanju je zamrlo ječanje in kmalu je spala Ma San Nyun tako mirno kakor popreje.

Bilo je jutro polno modrine in sonca, kakor so dnevi v dobrih letnih časih, ko je šel Maung Hkin z drugimi možmi na ribolov k reki. Ma San Nyun je ležala sama na rogoznicah v najbolj senčnatem kotu verande pred kočjo in prav nič ni kazalo, da se ji bliža bridka ura. Ko pa je korakal Maung Hkin, obilno obložen s plenom, zopet po stezi od reke proti domu, so mu prišle nasproti vaške žene in dekleta ter so veselo kričale in pele.

»Sina imaš, Maung Hkin!« so kričale in se smejale kakor obsedene. »Sina imaš, kakor ga še ni bilo v vasi!«

Sina! Maung Hkinu je šinila vročica v glavo. Zdaj je bila sama sreča, zdaj je bilo povsod sonce.

Njemu, Maung Hkinu, se ni bilo treba več pred nikomur sramovati, tudi on je imel sina, iz njega mora postati najboljši in najlepši daleč naokoli, kajti bil je njegov in Ma San Nyunin sin.

In odrgel je posodo z ribami in mrežo, da bi tekli. Nobene minute ni smel izgubiti, takoj zdaj mora videti svojega sina, njega in Ma San Nyun, svojo ženo.

Toda kaj je bilo to? Vse okoli njega se je gnetel roj žena v krogu, kričale so in skoraj pokale od smeha.

»Le počakaj, saj ga boš videl še prekmalu, svojega gospoda sina, belca, sahiba!«

Takrat je Maung Hkin široko razprl oči in bile so rdeče kakor bikove. Z obema rokama je udaril okoli sebe in nič ni pazil, koga je zadel. In nato je oddivjal. Precej časa je minulo, da je Maung Hkin lahko razložil človeški klobčič, ki je ležal samotni in zapuščen v najtemnejšem kotu kože. Tam poleg Ma San Nyunine zleknjene postave je nekaj kričalo, nekaj drobnega, kar se je premetavalo.

Njegov sin! To je gotovo njegov sin! Sklonil se je, da bi ga dvignil na roko, na svetlo. Toda iznenada se je zdrznil, zarjovel je kakor ranjena žival.

Da — bil je njegov sin, toda bil je bel.

Bel kakor so sahibi tam doli v velikem mestu.

»Ma San Nyun,« je rjovel Maung Hkin, »Ma San Nyun.«

Toda Ma San Nyun se ni zganila več, najsi jo je še tako stresal v divji besnosti.

Droben curek krvi je tekel iz leve strani njenih prsi, v njeni iztegnjeni, otrpli roki je tičal še nož, s katerim je ubežala iz onega sveta, ki ni poznal za hrepenenje njenega ubogega srca drugega kakor zasmeh.

V KRALJESTVU MESKALINA

MAGAJNA BOGOMIR

V začetku tega stoletja je prinesel popotnik iz Mehike profesorju Knauerju v München sok, strup kakteje Anhalonium Lewinii, in mu priporočil, naj ta strup preizkusi na sebi in drugih, če hoče pogledati v neznan, skrivnosten svet. Profesor Knauer se je precej časa obotavljal, saj še ni bilo znano, kakšne nevarnosti vsebuje ta strup v sebi. Vozel je presekal prof. Šerko, ki se je javil prvi, da ga bo poizkusil na samem sebi in ga je poizkusil trikrat. Potem so poizkusili tudi drugi. Knauer je pisal o tem nekaj mimogrede in vsa stvar je ostala širokemu znanstvenemu svetu še vedno nepoznana. Leta 1913. pa je prof. Šerko predaval v zboru za psihiatrijo in nevrologijo na Dunaju o doživetjih z meskalinom na sebi in priobčil potem predavanje v »Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie« in s tem vzbudil zanimanje in pozornost v širokem znanstvenem svetu, ki se je začel od tedaj resno baviti z meskalinom. Pri nas je delal poizkuse na lajkih tudi dr. Kamin in priobčil o tem razpravo v »Lječniškem Vjesniku« št. 5, leta 1933.

Ko sem prečital dr. Šerkovo razpravo, me je zamikalo, da bi vpliv meskalina poizkusil tudi na sebi. Oktobra lanskega leta se nam je posrečilo dobiti ta strup, in dr. Hribar mi ga je injeciral v hrbet. Poizkusu so prisostvovali prof. Šerko, dr. Hribar, dr. Cunder in nekateri lajiki.

Kljub temu, da sem komaj čakal, kdaj se bo poizkus začel, me je v začetku takoj po injekciji zajelo občutje podobno onemu, ki ga ima plezalec, ko se ozre na visoko steno, ki jo hoče pleplezati, in žilni utrip mi je narasel na 130. V začetku sem čutil samo rahlo bolečino, ki je postopoma naraščala in me polagoma docela okupirala, čeprav ni bila intenzivna. Ko sta pozneje poizkusila meskalin na sebi tudi dr. Hribar in dr. Šerko mlajši, je bila bolečina prav huda. Kmalu se mi je pojavilo

občutje lahne zamegljenosti, ki pa ni bilo neugodno. Popustila je kmalu sposobnost za seštevanje. Nato se je pojavila omotica in lahkotno, veselo razpoloženje. Za ušesom sem začutil migetanje in vztrepetavanje, ki se je širilo v zaglavje. Zazdelo se mi je, da teže diham in da bo dihanje vsak hip obstalo, česar pa nisem maral diktirati dr. Hribarju, ki je steno-grafiral, da bi ga ne preplašil. Zdelo se mi je, da se mi močno zatika jezik, česar pa tovariš ni mogel konstatirati. Omotica je izginjala. Postajal sem vedno vedrejši. Zajelo me je smešno občutje, da mi rasejo lasje po golih delih glave, zlasti na koncu sem čutil cel šop las. Migetanje in vztrepetavanje pa se je razlezlo po celi glavi. Občutil sem tudi intenzivno svoje obrvi. Utrujenost, ki se je medtem polastila leve noge, je prešla tudi v desno, zlasti v koleno. Vsi predmeti so se začeli zibati v navpični, vodoravni in poševni smeri. Utrip je narasel na 140, krvni pritisk je znašal 120. Naj kar tukaj omenim, da so se tekom poizkusa pojavile močne nabrekljne pod očmi, da so se zenice zelo razširile in so le neznatno reagirale na svetlobo in da je bil obraz tako izpremenjen, da sem se kljub vsemu začudil, ko sem ga videl v zrcalu. Za psihiatra je zanimivo tudi to, da so mi začele obrazne mišice v času najbujnejših halucinacij vztrepetavati in grimasirati, česar sem se pa le postopoma zavedel. Imel sem tudi občutje, da mi vleče glavo proti rami in da me nekoliko davi. Telo je bilo včasih polno utrujenosti, potem pa zopet tako lahko, da ga nisem čutil prav nič. Ko sem že legel v posteljo, se mi je zdelo, da se je postelja potegnila naprej in da so noge zelo dolge. To so bila pa tudi vsa zgolj telesna občutja. Pri profesorju Šerku se je namreč meskalin pri enem poizkusu igral kot vrag s posameznimi deli telesa in jih maličil in razkladal na vse mogoče načine. Tudi se mi ni zdel ves čas, razen ene izjeme, ki jo bom navedel, prostor bistveno izpremenjen. Pri profesorju Šerku je namreč meskalin tudi tega izpreminjal, ga daljšal in krčil, da so se mu zdeli hodniki neznansko dolgi. Čas mi je tekel z bliskovito naglico in kljub temu, da sem haluciniral od treh popoldne do drugega jutra z vso bujnostjo, se mi je zdelo, da traja vse skupaj komaj nekaj ur. Sposobnost za računanje je popolnoma popustila in sem iste številke napačno sešteval, mesto da bi jih enostavno preštel in pomnožil. Sicer pa nisem imel več nikakega interesa za to in sem sešteval le zaradi neke vljudnosti do tovariša, ki se je trudil z menoj. V začetku halucinacij sem bil pozoren na osebe, ki so bile krog mene in sem vneto diktiral stenografu, pozneje pa so me halucinacije prevzemale vedno bolj. Pozabljal sem na okolico. Diktiral sem avtomatično in tudi nesmiselno, saj sem na primer kazal s prstom za slikami in klical tovarišu: »To, to zapiši«, ne da bi se spomnil, da tovariš slik ne vidi. Pa bi bilo tudi brezupno skušati opisati slike, ki so drvele kot ogromen film mimo mene in se valile kot veletok druga čez drugo in komaj sem hotel označiti eno, se je že prikazala druga in vse v nepopisno čarobnolepih barvah, kakršnih skoraj ne moremo srečati v zunanjem svetu. V navadnem življenju razlikujemo od rdeče skupine n. pr. rdeče, cinober, karmin, rožasto barvo, oranžno. Meni pa se je zdelo, da vidim od ene skupine dosti več barvnih različic. Zanimivo je tudi to: ako gledamo od blizu v gozd ali na streho, bomo lahko razločevali naenkrat v ostrem obrisu le eno skupino dreves ali le eno skupino opek na strehi, druga drevesa, druge opeke pa bodo na obeh straneh fiksirane skupine le v nejasnem obrisu pred nami. Ko sem pa gledal v halucinaciji gozd ali streho, sem videl vsa drevesa, vse

opeke ostro konturirane v vidnem polju. Ne samo to — videl sem tudi naenkrat vse raze po deblih, vsak list posebej in celo žile po listih, na travnikih sem videl vse cvetke naenkrat enako ostro in vsako bilko, vsak cvetni list, vsak zeleni list posebej. Slike so se pa hitro izpreminjale in prehajale druga v drugo. Roža se je začela n. pr. spreminjati v žensko ali narobe, pes v ptico, katedrala v slap, stolp v kačo itd. To zadnje dejstvo bi lahko dalo dosti misliti n. pr. za simboliko religij, za postanek pravljic itd.

Dobro uro po injekciji se je prikazala prva prikazen, in sicer kakih tri četrt metra širok metulj, ki je počasi plaval po sobi. Krila so bila proti sredi plavkasta, proti robu rjavkasta s paralelnimi ornamentami. Komaj je ta izginil, se je že prikazal drugi, manjši z rumenimi lisami, ki so izpreminjale barvo v modro, rjavo, rumeno. Nato so se pokazali veliki krogi, drug v drugem in potem špirale, ki so se bliskovito vrtele v nasprotnih smereh. Dr. Hribar je zaklical, naj si mislim vrtnico, ko pa sem pomislil nanjo, so se prikazala v dolgi vrsti velika pavova peresa. Eno se je oddelilo od vrste in plavalo v prekrasni barvi v velikem krogu ter izginilo in naenkrat je plaval pred menoj cel roj majhnih rožic, obdan z listi, podobnimi listom pelargonij. Ena roža se je urno vrtela, od nje pa so radialno bežali ravni žarki in sem diktiral: »Na sredi je zelena barva, karmin, rdeča, oranžna, rumenkasta, rjava in se kaže rozatrak. Vse postaja nejasno. Sedaj se kaže pahljača, vedno večja postaja, sedaj že gori z rdečimi plameni, okrog pa se kažejo večbarvni oblaki. Sedaj se kaže veliko ptičje pero z rdečim srcem na sredi — lepi rumeni žarki se izpreminjajo v rdeče, rdeči se izpreminjajo v divje nageljne, ki prehajajo v karmin... prikaže se zelen viseč obok — iz nageljnove rastejo velike veje z rdečimi kosmi... kaže se roža v obliki gramofonske trobente, v njej se vidi pestič, ki je kot rumen trak, sedaj že temno-rdeč, roza, že izginja... le nedoločljiva ozka svetloba z zelenimi oblaki...«

Zaradi boljšega pregleda ne bom navajal prikazni v vrstnem redu, kakor so se prikazovale, ampak raje po skupinah. Prikazni pa je bilo skoraj brez števila.

Barve: Med posameznimi slikami so se rade prikazovale zgolj barve, bodisi v velikih kaotičnih oblakih, bodisi bolj kot neka nemirna gmota ali kot sij, ki je v vsej pestrosti lil od vseh strani v sobo. Človek bi pomislil: V začetku je bil kaos.

Geometrični liki: so se prikazovali najraje v obliki krogov in špiral. Krogi in špirale so se vrtele z bliskovito naglico. Špirale so bile sedaj ozke, da bi komaj vtaknil roko vanje, pa so se urno raztegnile kot v velikanski neskončni tunel, skozi katerega je drvela reka svetlobe najrazličnejših barv. Kazale so se tudi krogle, izmed katerih so nekatere v čudovitih barvah drsele po sobi stene navzgor, in visoke piramide, okovane z obroči.

Ornamenti in preproge: Vsak slikar bi ostrmel nad lepoto, ki se je kazala v množici ornamentov, ki so se spreminjali in kombinirali na vse mogoče načine in to od najnežnejših, kot pajčevina tankih, do ogromnih in masivnih; bi ostrmel nad čudovito tkanimi preprogami in pestro barvanimi pregrinjali, ki so vihrala po prostoru. Ako bi si jih le nekaj ohranil v spominu in če bi bilo mogoče jih potem realizirati v umetniškem produktu, bi postal najslavnejši ornamentik sveta.

Rože: Bilo jih je na tisoče, bodisi posameznih, bodisi v šopih in celih travnikih. Nekatere so bile drobne, druge kot velike trombe. Nekatere so bile vsakdanje znanke: nageljni, vrtnice, encijani, marjetice, sončne rože, tulpe, trstičje, druge samo znanke nevidnega sveta in nikoli videne na tem svetu. Spajale in zvijale so se v ogromne girlande in vence, ali pa so se nizale druga v drugo, tuba v tubo z bliskovito naglico. Nekatere so bile drobne in srčkane, posejane po širokih travnikih ali ob čarobnem potoku, druge so bile veličastne kot rože iz pragozda. So zopet rastle metre visoko ob zelenem jezercu take, ki so bile kot ledene rože na zimskih oknih in so žarele v nepopisnem srebrnkastem sijju. Druge so bile kot dih nežne, morskim algam podobne, ki so plaho polegale po tleh. Bile so ovijalke, ki so se vile krog vitkih stebrišč pravljičnih poslopij ali celo okoli pohištva v sobi itd. itd.

Pokrajine, gozdovi, potoki, reke, slapovi: Bile so široke, v obzorje segajoče pokrajine, ob katerih bi ostrmel Hodler in postavil prednje novo pesem iz daljine. Barve travnikov so bile lepše od najfinejših akvarelov. Smrekovi gozdovi so bili polni in masivni. Listi listnatega drevja so bili obrobljeni s srebrnkastim sijem. Včasih so bili gozdovi čudovito plastični, kot bi jih nekdo posebej izklesal, ali kot razsvetljene kulise na gledaliških odrih; bili so zopet taki kot drevesa na kitajski svili ali kot ogromne praproti itd. Iz zelenih bregov so izvirali studenci ali pa so tekli med gredicami pravljičnih vrtov. Voda v njih se je svetlikala v vseh barvah, reke so bile mirne in veličastne, slapov je bilo dosti. Najlepši je bil Niagara. Natanko sem vedel, da je prav Niagara. Gledal sem zviška nanjo. Padala je neslišno v velikanski podkvi in v ogromnih pramenih v globino. Prameni so žareli bolj živo od ognja v vseh barvah. Naenkrat se je ogromna podkev prelomila v sredi. V velikanskem loku je zakrožila ena polovica slapa nasproti drugemu in sta se potem dva valila v globino. V odmoru, ko so me nekaj časa pustili samega, je prišel k meni prof. Šerko. Prav tedaj sem zagledal čudovito skupino planin, zelo podobno Martuljkovi skupini. Snežne piramide so bile obrobljene z ognjeno zlato barvo. Vsako skalo je bilo videti posebej in vsako smreko, ki je hitela od vznožja navzgor proti strminam, vsako melišče posebej. Slika je bila tako lepa, da mi je bilo težko, da ne morem profesorju vsega označiti. Pa saj je sam videl take stvari. Prikazala se je sinja gladina širokega morja. Po njej se je zibala naprej in naprej jadrnica z rdečimi jadri. Nobenega človeka ni bilo videti na ladji. Naenkrat so se odtrgala jadra in zaplavalala kot velikanski metulj nad oceanom, pod njimi pa je ladja sama drvela naprej.

Stavbe, vasi, mesta: Videl sem cele množice streh z neznanimi mesti po njimi. Vasi so bile po večini gorske, hiše podobne tirolskim z lesenim nadstropjem in z vitkimi visokimi strehami. Ponovno in ponovno so se prikazovale. Na obzorju se je prikazal New York-Manhatan. Nebotičniki so se lesketali v svetli svetlobi. Vrh enega izmed nebotičnikov je stala stavba, podobna rimskemu amfiteatru. Prikazalo se je velikansko svetišče v obliki bizantinsko-ruske cerkve z ogromnimi čebulastimi stolpi. En tak stolp se je začel bliskovito vrteti in se je podaljšal v ogromno, kakih sto metrov dolgo in za naročje debelo kačo, ki je visela z glavo v zrak in je bilo videti na njej vsako lusko posebej. Ali nista ti dve sliki podobni onim bizarnim, ki jih tako radi slikajo nekateri surrealisti, ali v častnem smislu tudi nekateri, ki so zaprti po umobolnicah, pa žive svoj

intenzivni svet? Videl sem množice gotskih katedral v ogromnih dimenzijah in izdelanih preciznejše od Alhambre, polnih sinje, rdečkasto sinje ali karminaste svetlobe z omamno lepimi stebrišči, loki, lestenci. Takih katedral sem videl celo vrsto, pa tudi gledališč v grško antični obliki. Z neke stavbe so viseli v notranjščini s stropa pestri lampijoni, ki so se spremenili v migetajoče tanke kače. Nekatere vasi so bile tako skrivnostno ljubke kot vasi iz Andersonovih pravljic.

Živali: Poleg celih travnikov pavovih peres in raznovrstnih metuljev so se prikazale čaplje, marabuji, pelikani, plamenci, noji, rajčice in cela vrsta znanih in neznanih ptic. Nekatere so stale nepremično in vztrepetavale s krili, druge so se v gostih krdelih podile tik ob tleh. Njihova peresa so se lesketala kot diamanti v vseh najopojnejših barvah. Po široki cesti so vlekli trije vpreženi rumenordečkasti prašiči voz, ki je bil trenarskim vozovom podobno pregrnjen z rumenordečim platnom. Spredaj na vozu je sedel velik pes in držal vajeti v svojih tacah. Držal se je silno resno. Naenkrat se je pes spremenil v krdelo ptic, ki so letale iz voza in nazaj vanj, medtem ko so prašiči z vozom v divjem diru drveli po cesti naprej. Sredi morja je začel plesati v vitkih krogih velikanski morski pes in se zvijati v spiralo, skozi katero je pogledala ogromna človeška roka.

Osebe: Želel sem si videti Primicovo Julijo in nekatere v spominu meni ljube osebe. Niso se hotele prikazati. Kljub temu, da so bila telesa oseb zelo precizno izoblikovana, sem videl v vsej intenzivnosti samo en obraz. Ko sem stopil zvečer v spalnico, se je prikazala na omarici nebeško lepa glava blondinke z rožnatimi lici in velikimi, plahimi, sinjimi očmi in z zlatimi gosto valujočimi lasmi. Ko sem ostrmel nad to lepoto, s katero se ne more ponášati nobena Evina hčerka na tem svetu, se je naenkrat lepi obraz spačil, spodnja čeljust se je zelo podaljšala in iz nje so zrasli velikanski ostudni zobje, nakar je vse skupaj izginilo. Oseb sem pa videl dovolj. Videl sem mračnega Arabca, ki je stal v belo haljo ogrnjen in z nejasnim, črnim obrazom ob robu puščave. Prikazale so se trume deklet, ki so bile v obliki rozete razporejene v ležečem položaju z nogami druga proti drugi in v tako čudovitih oblekah, vsaka v različni, da bi tudi pariški mojstri-krojači ostrmeli nad njimi. Ornamentirani so bili tudi njihovi čeveljčki, ki so se včasih tako povečali, da ni bilo videti drugega kot trumo velikanskih drug proti drugemu obrnjenih, v rozeto razporejenih in ornamentiranih podplatov. Take ženske skupine so se prikazovale ponovno v vseh mogočih oblikah. Le tam, kjer bi morale biti glave, je bil prazen prostor ali pa gmota barv. Kljub temu, da je bilo erotično čustvo v seksualnem smislu v vsem času eksperimenta popolnoma ugaslo in da nisem imel tedaj nobene seksualne želje, sem se začudil, da sem videl vse ženske samo oblečene. Za hip le je eni zaplapolalo krilo navzgor in se je pokazalo za hip v oranžnem siju in v nejasnih konturah telo do pasu, pa se je takoj izmaličilo v nejasno gmoto. Pri drugi ženski so se njene noge naenkrat spremenile v cvetlične prašnike in pestič, krilo v cvetne liste in naenkrat je rastla pred menoj čudovito lepa roža. Posameznih deklet skoraj nisem videl, ampak skoraj samo v skupinah. V skupini sem videl tudi kakih osem šolskih sester. Stale so nepremično v krogu v naravni velikosti obrnjene druga proti drugi, z glavami sklonjenimi proti sredini kroga navzdol. Njihovih obrazov pa ni bilo videti. Naj pripomnim pri tem, da sem na gimnaziji stanoval v

Marjanišču, ki ga upravljajo sestre. Prikazala se mi je tudi slika, ki mi vse življenje ne bo šla iz spomina. Prav takrat, ko sem si želel videti Primicovo Julijo, se je sredi sobe naekrat prikazala sama Mati božja. Natanko sem vedel, da je ona. Soba je bila tedaj popolnoma neizpremenjena in sem istočasno videl pohištvo in pód pred seboj in veliko, tedaj zastrto okno. Tudi ni bilo sedaj nikake posebne čarobne svetlobe v sobi, kakor je sicer skoraj neprestano valovala. Zato je bila vsa slika čudovito preprosta in kakor resnična. Marija je stala sredi sobe v nekoliko nadnaravni velikosti, mnogo hipov nepremično, s proti meni obrnjeno in nekoliko sklonjeno glavo, ogrnjena v haljo, ki ji je prekrivala glavo in padala v gostih gubah prav do stopal, katere je tudi prekrivala. Barva halje je bila temnorjava in kakor iz grobega blaga. Mesto obraza, ki ga ni bilo videti prav nič, je bila le črna senca. Opažoval sem jo zavzet in se čudil, da se nič ne premakne, nakar je naenkrat izginila, ne da bi se izpremenila kot druge podobe v kaj drugega.

Razne podobe: Naj kar pri tej religiozni sliki omenim še drugo. Videl sem oltar in na njem veliko monštranco, iz katere se je belila hostija. Naenkrat je zaplavala hostija iz monštrance v prostor naravnost naprej, obvisela nekaj hipov nepremično v zraku, nato se je izpremenila v kristalno čašo, ta časa v rožo s široko razprostrtimi listi, na dnu katere je ležala drobna, dosti manjša roža. Listi velike rože so se začeli trgati in plavati v prostor, nakar je vse skupaj izginilo.

Bilo je razprostrto pred menoj široko, nekoliko mračno polje, visoko nad njim pa zelo rdeče, skoraj karminsko rdeče nebo. Naenkrat so začeli deževati izpod neba v gostih trumah in v najbujnejših barvah silno precizno izdelana padala, na katerih so viseli drobni rdeči možički. To deževanje padal je trajalo dolgo. Videl sem tudi velikanski zrakoplov z dvema motorjema ob straneh. Mesto tretjega srednjega motorja pa se je zvijala velikanska zmajeva glava in vsa stvar je zdrvela kot pošast naprej. Videl sem tudi množice bojnih ladij, ki so drvele po morju mimo mene in na katerih so se vrteli veliki svetli topovi. Videl sem čarobno goro, izza katere so sijali žarki v bajnih pramenih na vse strani, na naročje velikega Saturna, ki je v tem času plaval, obdan s svojimi obroči, po prostoru, itd.

Občutja: Pred eksperimentom sem pričakoval intenzivnih erotičnih doživljajev, pa ni bilo nič takega. Začetni nemir je polagoma izginil in se stopnjeval v vedno večje veselje. Akustičnih halucinacij in doživetij nisem imel. Tudi so ostali dr. Hribarjevi poizkusi s tamburico brez uspeha. Zvok se mi je zdel prav tak kot sicer, dasi sem večino življenja prepeval po raznih zborih. Nepozabno pa bo občutje veselja in popolne sreče, ki se je večalo od ure do ure in se stopnjevalo v nepopisno ugodje, v neko popolno blaženost, podobno morda oni, ki jo obljublja religije za večno plačilo. Občutje zaljubljenega človeka, ki objema ljubljeno bitje, ni nič proti tej popolni sreči, ki je poprej nisem mogel niti v slutnji doživeti. V sredi najbujnejših halucinacij je bilo to doživetje tako popolno, da bi se brezbrizno nasmehnil, če bi moral tisti hip umreti. Tedaj sem tudi pozabljal na okolico in se zavedel, da so ljudje krog mene, šele, če so me poklicali. Če doživljajo nekateri skicofreniki kaj podobnega, potem je razumljivo, zakaj se ne menijo za okolico. Prav v tem občutju popolne sreče so me pustili nekaj časa samega in sem se kar naenkrat zavedel, da prepevam polglasno Ave Marijo. Par ur po

injekciji me je prof. Šerko vodil po oddelkih bolnice. Hodil sem za njim kakor pijan, vendar pa nisem doživel na viziti nekaj časa nič posebnega. Ko pa sem prišel v drugo nadstropje in se ozrl skozi okno nad Ljubljano, sem s strmenjem ugotovil, da se dvigajo Kamniške planine visoko v zrak tik za mestom in je žarelo mesto in planine res v nepopisno lepem siju. Vse hiše pa so se mi zdele kakor začarane. Tedaj sem se z začudenjem ozrl na profesorja, na strežnice in na bolnike. Pa čudno, tudi bolnice so se mi zdele kakor začarane, so se mi zazdele, kakor bi bile ulite iz svinca, pobarvane in kljub temu žive. Občutje, ki se me je polastilo sedaj, je nepopisno. Nekaj hipov sem se popolnoma zbežal, moral sem se oprijeti postelje in me je naenkrat zgrabila misel, da sem sam zaklet, da me je nekaj vrglo na popolnoma drugi svet in se mi zdi, da se mi je hotel tedaj razvleči obraz v začuden jok. Imel sem občutje, kakor da sem spoznal nekaj strašno skrivnostnega in da bo odslej konec vsega prejšnjega življenja. Prepričan sem, da bi se to stopnjevalo v nekaj grozi podobnega, toda že smo krenili iz nadstropja in jaz sem pobegnil nazaj v sobo kakor v neko pribežališče, kljub temu, da me je profesor nagovarjal, naj odidem iz hiše v mesto, da bom tam marsikaj nenavadnega doživel. V sobi me je takoj zopet prevzelo vse veselje.

Iluzije: Poleg halucinacij sem doživel tudi par iluzij. Okno sobice, v kateri sem dobil injekcijo, je bilo zastrto. Na drugi strani je sijalo sonce in je padal njegov žarek na zastor ter tvoril na njem podolgovato nejasno liso. Naenkrat se je ta lisa začela oblikovati v zemljsko oblo s premerom poldruga metra. Na eni strani je bila močno razsvetljena, na drugi strani se je gubila v temo. Obla se je počasi, počasi vrtela. Obdana pa je bila na obeh straneh z zelo intenzivno temo. Ko sem zvečer odšel v spalnico, me je obiskalo nekaj prijateljev, med njimi mladi matematik dr. Kalin. Ko sem se ozrl v njegov obraz, se je ta tako pošastno spačil in dobil tako ogromne dimenzije, da sem ga prosil, naj se umakne, da ga ne bom videl.

Gladu nisem ves čas prav nič občutil. Ko sem zagledal na mizi večerjo, mi ni bilo do nje prav nič in sem spil na prigovarjanje le nekoliko kave. Prikazni so se nadaljevale vso noč. Pozno po polnoči sem par ur zaspal in tedaj sanjal. Sanje se niso kdovekaj razlikovale od običajnih sanj in jih ne bom omenjal, čeprav se jih tudi spominjam. Z nastopom dneva so se halucinacije vedno bolj gubile. Vendar se je tuintam preko dneva prikazala še kaka cvetlica, ki pa ni bila nič več tako intenzivna kot prejšnji dan. Zvečer se me je polastila komaj premagljiva želja, da bi vzel še eno izmed injekcij, ki so bile namenjene za moje tovariše, pa sem zato odhitel v Unionsko klet in krotil to željo z vinom, medtem ko mi je spomin neprestano uhajal v veličastno pravljico, ki je šla mimo mene.

Preostane nam še vprašanje, kakšen pomen imajo poizkusi z meskalinom. Brez dvoma imajo veliko vrednost za spoznanje ene izmed najzamatanejših duševnih bolezni skizofrenije, kateri se sicer ne moremo dovolj globoko približati niti z razumom niti z intuicijo. Z meskalinom pa si ustvarimo nekake notranje oči, s katerimi nam je dano pogledati proti njenim pokrajinam. Sicer halucinirajo skizofreniki pretežno akustično, vendar se mora v njihovi duši dogajati nekaj podobnega kot v meskalinskih doživetjih. Tudi v literaturi zadnjih dni, ki se bavi z zdravljenjem skizofrenije z insulinom, je postavljena domneva, da kažejo

bolniki med tem zdravljenjem pojave, ki so podobni onim v meskalinskem opoju. — Pisatelje in umetnike pa bo zanimal predvsem odnos opisanih pojavov do umetniškega ustvarjanja. V tem pogledu ne moremo izreči ničesar trdnega. Brez dvoma pa imajo slike surealistov nekaj podobnega s prividi, ki sem jih opisoval: N. pr. Nebotičnik z amfiteatom na vrhu, cerkev, katere stolp se je izpremenil v kačo, zrakoplov z zmajevo glavo itd. Tudi nekateri skizofreniki rišejo podobne podobe. Obenem mi je po tem poizkusu zopet stopila živo v spomin Maeterlinckova »otroška« drama »Modra ptica«, ki sem jo čital pred nekaj leti. V njej se vrste najčudovitejše slike druga za drugo kot nekaj pravljичni viharen ocean. Spomnil sem se tudi slikarja, ki je to knjigo ilustriral; njegove ilustracije so zelo podobne prividom v meskalinskem opoju, čeprav jih po potenciali in intenzivnosti ne dosežejo. Ali nista Maeterlinck in njegov ilustrator morda črpala iz podobnih, podzavestnih prepričanj duše? Če bi bilo to res, potem nam bi meskalin odpiral vrata tudi v bistvo umetniškega ustvarjanja sploh, čeprav bi še ne pojasnil zadnjih skrivnosti, katerih pa morda nihče nikoli ne bo mogel pojasniti, ker bi pač moralo priti izven človeka neko popolnoma drugo, dosti višje bitje, ki bi praskrivnosti človeku razodelo. Nočem zajadrati v kako mistiko, ali spekulativnost, menim pa, da bi bilo dobro, če bi tudi filozofi in eksperimentalni psihologi sami poizkusili meskalinov opoj, ki skriva v sebi morda velike možnosti dognanj.

R A Z N O

A. W. HASLETT: NEREŠENI ZNANSTVENI PROBLEMI. (UNSOLVED PROBLEMS OF SCIENCE.)

(Nadaljevanje)

Sporočila iz vseirskega prostora. Kaj bi ostalo, če bi nenadoma izginila vsa vseirska telesa in vsa prijemljiva materija iz prostora, ki nas obdaja? Nemara nič, prazen prostor brez vsake značilnosti? Najbrž ne. Saj prihajajo do nas neprestano sporočila iz neizmernega zunanjega prostora. Kozmična izžarevanja prihajajo neprestano na zemljo in prodirajo vso našo tako imenovano neprodarno materijo. Neprestano prihajajo iz vseirskega prostora ruševine vseirskih teles v obliki meteorjev. Če preiskujemo naše ozračje, nam nudi že nekatere podatke o zunanjem prostoru, na katerega meji. Saj ni, kakor pravi A. Edington, nobenega razloga, ki bi nam vsiljeval mnenje, da je vseirski prostor docela prazen. Sicer je tam res skoraj popoln vakuum, toda prostor ni prazen. Vse naše znanje pa se opira le na duhovite zaključke, ker leži vseirski prostor docela izven zemeljskih izkustev.

Če hočemo torej preiskovati ta prostor, smo navezani v prvi vrsti na raziskave v naši atmosferi, ki je mejno področje. Vse

prve preiskave so dokazovale, da je mraz tem hujši, čim bolj se oddaljujemo od zemlje v prostor. Res je, da temperatura v višini od 9,5 do 11,3 km stalno pada in doseže v zmernem pasu okrog -51° C, in kar je čudno, nad ekvatorjem znatno nižjo stopinjo; vendar ni ta padec v višjih plasteh več stalen, marveč začne temperatura zopet rasti. Raziskovalci sumijo, da je v višini 48 km temperatura že 55° C. Iz tega lahko sklepamo, da temperatura na meji našega ozračja ni posebno nizka. Ta dejstva nam potrjujejo trojne preiskave: poizkusni baloni, ki so doslej dosegli višino 37,8 km, gibanje zvočnih valov, ki zavisi od zračne temperature, in žareči let meteorjev, ki zažare v višini približno 100 km — torej mora biti tam dovolj gorek in dovolj gost zrak — in zgore po večini že na poti 30 km. Vrhnje plasti atmosfere so torej toplejše kakor mislimo, a področje izven naše atmosfere je najbrž še toplejše.

Za raziskovanje vseirskega prostora uporabljajo raziskovalci teleskop in metoda, ki jim služi pri raziskovanju, je spektralna analiza zvezdne svetlobe. Analiza zvezdne svetlobe nam pove, kako vroče so posamezne zvezde, iz česa je sestavljena njihova atmosfera, pove nam, ali je to kar opazujemo samo ena zvezda

ali dvojček in ali se zvezde gibljejo od našega sonca vstran ali proti soncu. Po drugi strani pa nam analiza svetlobe pove tudi vsa dogajanja v svetu atomov. S spektralno analizo svetlobe je J. Hartmann prvi spoznal, da mora biti v vse-mirskem prostoru med zvezdami zelo redek oblak snovi, ki jo je imenoval »kozmični oblak«. Če razstavimo namreč svetlobo v posamezne valovne dolžine, dobimo spektrum te svetlobe, ki ga lahko tudi fotografiramo. Belo žareča trdna telesa nam dajo neprekinjene spektre, v katerih so vse valovne dolžine, dasi niso vse enako svetle. Najsvetlejši del spektra predstavlja največjo energijo in nam pove, pri kateri temperaturi je ta svetloba nastala. Zvezde in sonce nam dajo take spektre in z njimi lahko ocenimo temperaturo one plasti, iz katere je svetloba prišla. Poudariti pa moramo, da zvezde stalno izžarevajo vidno svetlobo, toploto (infrardeče žarke) in ultravijolične žarke različnih valovnih dolžin. Zareči plini nam dajo drugačen spektrum, ki je sestavljen iz določenih valovnih dolžin. Z njim lahko takoj določimo kemične elemente, iz katerih je plin sestavljen. Plini pa tudi absorbirajo določene valovne dolžine, kakor izžarevajo docela določene, in sicer absorbira hladen plin vse one valovne dolžine, ki bi jih izžareval, če bi žarel. Zaradi tega nam pokaže svetloba, ki prihaja v naše teleskope, vse one hladne pline, skozi katere je prodrla do nas. Pri spektroskopski preiskavi zvezdne svetlobe dobimo torej neprekinjene spektre, v katerih imamo značilne temne črte, namesto valovnih dolžin, ki so jih po poti absorbirali plini. Pove nam torej temperaturo opazovane zvezde in sestavo njene atmosfere, sestavo zemeljske atmosfere in kozmičnega oblaka, skozi katerega je prišla do nas.

Tako je dobil J. Hartmann pri opazovanju zvezdnega dvojčka v pasu ozvezdja Orion dve določeni črti, ki sta odgovarjali elementu kalciju. Med opazovalcem in ozvezdjem je moral biti torej nekje oblak kalcija. Na podlagi tega opazovanja je Hartmann prvi trdil, da je v vse-mirskem prostoru »kozmični oblak«, ki je zgrajen iz fino porazdeljene materije in obdaja vse zvezde, omejuje ga pa le vse-mirski prostor sam. Ta teorija se je le palogoma uveljavljala. Kmalu nato so dokazali, da je v kozmičnem oblaku tudi natrij, a vsi razlogi potrjujejo domnevo, da mora vsebovati tudi kisik in vodik, da je torej v veliki večini zgrajen iz navadnega zraka. Seveda je gostota tega oblaka izredno majhna in po današnjih cenitvah bi prišel na dva cm^3 komaj po en atom, med-

tem ko je v navadnem zraku v isti prostornini 50 milijon milijonov atomov. Zdi se, da je ta oblak po naših cenitvah zelo vroč. A. Eddington je teoretično preračunal, da bi morala biti temperatura tega oblaka 15.000°C , kar seveda zelo nasprotuje našemu običajnemu naziranju o skrajno nizki temperaturi v vse-mirskem prostoru. To bi bila najvažnejša dejstva, ki jih poznamo o kozmičnem oblaku, o čigar eksistenci ne moremo več dvomiti. Nemara je bil ta oblak nekoč vesoljen in je obsegal vso materijo. Iz njega so se nemara v vrtincih prakaosa porodile zvezde, preostanek pa je oblak kakor ga opazujemo danes. Nemara se stvarjenje v tem smislu še vedno nadaljuje, morda pa tudi zvezde izgubljajo del svoje atmosfere v ta oblak in bo tako nekoč nastopilo ravnotežje. Ali pa je bil oblak večno tak kakor je danes? Kdo ve?

Če si torej odmislimo vsa vse-mirska telesa, vidimo, da je v vse-mirskem prostoru še kljub temu nebroj teles, dasi niso večja od atomov. Poznamo pa v prostoru še trša telesa in to so meteorji. Iz hitrosti meteorjev — na zemljo jih prileti dnevno nad 20 milijonov — lahko sklepamo, da jih prileti znaten del iz prostora, ki je izven našega sončnega sistema. O nastanku meteorjev vemo prav malo. Nemara so kosi, ki so jih zvezde odvrgele in jih še vedno odmetujejo. Ker jih zvezde več ne privlačujejo, potujejo celo večnost po prostoru, dokler ne zaidejo v atmosfero kakkega planeta ali zvezde in izgorijo.

Najskrivnostnejša sporočila iz vse-mirja pa so kozmični žarki, ki so bolj prodirni kakor radijski žarki. Po odkritju radioaktivnosti so sklepali iz male električne prevodnosti, ki jo ima zrak vedno, na neko neznano izžarevanje. Merili so jakost tega izžarevanja v vseh mogočih višinah in globinah. V. H. Heß je s poizkusi dokazal, da jakost tega izžarevanja raste, čim više gremo. Danes lahko opazujemo učinke tega kozmičnega izžarevanja in vemo, da izvira iz prostora, ki je izven našega sončnega sistema, ker se njegova količina ne spreminja s svetlobo ali temo in ne z letnimi časi. Preiskave otežuje le dejstvo, da ne vemo v koliko so ti žarki prvotni prazarki, ki so s hitrostjo svetlobe potovali že stotine let v vse-mirskem prostoru, in v koliko so drugotni žarki, ki so nastali zaradi absorpcije in odboja v atmosferi. Največja višina, v kateri so jih raziskovali, je $28'2 \text{ km}$ (Regener), najvišja svetloba aurore pa prihaja iz višine 965 km . Take višinske meje pa presegajo današnje človeške sposobnosti. Prvotno so jih prištevali skupini znanih elektromagnetskih valovanj, kamor spada tudi

naša navadna svetloba. Temu pa nasprotuje dejstvo, da nastanejo lahko le s porabo ogromnih energij, ki jih nudi samo zgradba ali pa razkroj materije. Po teoriji prof. Millikana bi nastalo kozmično izžarevanje zaradi nastajanja in razkrajanja materije in bi se torej vesoljstvo ne razvijalo proti svojemu koncu, marveč bi se stalno obnavljalo. Dr. Zwicky, ki je preiskoval kozmično izžarevanje skupno z Millikanom, je leta 1934 postavil teorijo, po kateri so izvor kozmičnemu izžarevanju Nova e, to so zvezde, ki ogromna obdobja slabo žarijo, a nenadoma zaradi neznanih eksplozij zažarijo in povečajo svojo svetlobo do stotisočkrat in zavzemajo pri tem tudi stokratno prostornino. Ta teorija deloma drži in lahko razloži kozmično izžarevanje, razen najprodirnejšega, za katerega so potrebne večje energije kakor jih dobimo z zgradbo materije. Kozmični žarki, ki jih analiziramo na površini zemlje, so naelektrjeni delci in ne valovanje. Magnetni poli jih odklanjajo in s smerjo odklona lahko določimo, ali so pozitivno ali negativno naelektrjeni. Ker pa je zemlja sama ogromen magnet, mora učinkovati nanje podobno, v kolikor so prvotni pražarki. Preiskave so to teorijo o naelektrjenih delcih potrdile in Millikan je sam doprinesel dokaze svojim nasprotnikom, dasi ni spremenil svojega naziranja. Zaenkrat so torej v modi pozitivno naelektrjeni delci (pozitroni). Ti sestavljajo večino kozmičnih žarkov in nastajajo pri razkroju materije, ko se razkrajajo atomska jedra, katerih sestavni delci so. Nemara pa imata obe teoriji prav. Toda v koliko vplivajo na naše naziranje o prostoru? Kozmično izžarevanje izpolnjuje prostor, prihaja od vseh strani pa najsi bo valovanje ali le delci. Morda je nastalo ob začetku vesoljstva in potuje večno skozi prostor ter tu in tam zadene ob našo zemljo, energija izžarevanja pa je bila nemara kdaj manjša. E. A. Milne trdi, da mora hitrost vsakega prostega delca v vsemirskem prostoru zaradi privlačnosti zvezdnih sistemov polagoma narasti do svetlobne hitrosti pa se nato polagoma zmanjševati. Po tej teoriji bi bili v prostoru neprestano delci vseh hitrosti in ta teorija bi se strinjala v marsičem z Millikanovo stalno obnovo vesoljstva. Če upoštevamo, da vsi znani žarki stalno vplivajo na naše organizme, morajo vplivati tudi ti. Nemara pospešujejo razvoj vrst na zemlji. Ne vemo pa še niti, kje jim je izvor in kaj dejansko so.

*

O izvoru človeka. Leta 1633. je moral Galilei preklicati svoje bogokletstvo, trdi-

tev, da se zemlja suče okoli sonca. 240 let kasneje si je Baden Powell nakopal javno obsodbo »učeneg« škotskega teologa, ker je trdil, da izvira lobanja, ki so jo našli pri Cotswoldu, iz dobe pred Adamom. Dve leti kasneje pa je izšla Darwinova knjiga »O izvoru vrst«, ki je razburila cerkvene kroge bolj kakor reformacija. In kako je v resnici z izvorom človeka? Niti ena izmed glavnih točk Darwinovega nauka o razvoju še ni izgubila svoje veljavnosti. Dokazan je razvoj življenjskih oblik od ribe preko plazilcev vse tja do sesalcev. Istočasno so geologi na osnovi razkroja radioaktivnih kamenin preračunali starost zemlje in biblična tisočletja so se spremenila v sto in sto milijonov let. S tem je bil podan potreben čas za dolgotrajen razvoj. Neznani je ostal seveda mehanizem razvoja, ker so organizmi lahko tudi degenerirali ne pa se samo razvijali v više organizirana bitja.

Prvi predniki človeka so ostali neznani, dasi je morala biti neke skupina prvih ljudi, ki se je nujno razvijala, ker človek ne more biti izjema v razvoju. Ne vemo sicer, kje se je pojavil najprej niti kdaj se je pojavil v zadnjih milijonih letih, vemo prav za prav še manj kakor kdaj preje, dasi so raziskovanja nakopičila nebroj novih podatkov. Nauk o razvoju se opira po eni strani na anatomsko in fizično podobnost sorodnih vrst, ki morajo imeti zaradi tega, če že ne skupnega, pa vsaj podoben izvor. Prva podobnost je tu med opicijem in človeškim okostjem, a tudi zunanji videz je v marsičem podoben. Človeške opice na primer prav tako obolijo na tifusu in v jetništvu celo na slepem črevesu. Nadalje dokazujejo preiskave krvi, da je krvni serum nekaterih opic zelo soroden človeškemu. Tudi v mišičju imamo take dokaze. Po drugi strani pa se opira nauk o razvoju na razvoj človeškega embrija. Zdi se namreč, da preide vsak organizem od oploditve do rojstva iste razvojne stopnje, kakor jih je prešla vrsta v svojem razvoju. Embrionalni razvoj človeka pa je v primeri z resničnim razvojem v ogromnih razdobjih le neznaten in grobo nakazan. Vendar so raziskovalci, kakor hitro je bil dokazan razvoj, skušali najti neznani vmesni člen, ki bi nekako navezal na človeku podobne opice ali pa na njihovega skupnega prednika. Arthur Keith, ki je primerjal značilnosti človeškega telesa z opicijami, je našel 105% takih značilnosti tudi pri vseh treh človeku podobnih opicah, pri gorili, pri šimpanzu in pri orangutanu, nadaljnjih 87% značilnosti samo pri gorili in šimpanzu, 97% samo pri šimpanzu in 81% samo

pri gorili. Seveda dobimo druge številke, če upoštevamo druge fizične značilnosti. Če iščemo skupnega prednika vsem tem opicam, ki bi moral biti tudi skupni prednik človeka in opice, najdemo gibona, ki je najprimitivnejša vrsta opice. Gibon je izredno podoben davno izumrlim opicam vrste »propliopithecus«, ki so živele nemara pred 50 milij. let in katerih ostanke so našli leta 1910 v Egiptu.

Če iščemo le ožje prednike človeka nam ostanejo le nekatere najdbe iz Evrope in Azije, ker Amerika in Afrika sta le zelo malo preiskani. Leta 1857 je našel dr. Fröhbrott v dolini Düssel v apnenčevih skladih ostanke človeškega bitja, ki ga imenujemo danes neandertalski človek. Ostanke njegovih sorodnikov so našli nato tudi v Franciji, v Belgiji, na Moravskem in tudi v Palestini. Zdi se, da je človek te vrste živel v večjem delu Evrope in na obrežjih Sredozemskega morja. Imel je tako velike možgane kakor moderni človek, toda izrazite nadočne kosti kakor gorila in šimpanz. Živel je približno v dobi pred 50 tisoč do 200 tisoč leti. Nimamo pa za taka časovna razdobja pravega merila in so zaradi tega časovne meje nezanesljive, ker so prej prekratke kakor predolge. Leta 1891. je našel dr. Eugene Dubois na otoku Java ostanke tako imenovanega javanskega opičjega človeka, ki so ga dolgo časa šteli za vmesni člen med opico in človekom. Vendar je bil tudi ta bliže človeku kakor opici. Možgani javanskega človeka so obsegali približno 900 cm³, možgani gorile pa le okoli 600 cm³, možgani današnjega človeka pa povprečno 1350 cm³. Javanski človek bi bil torej tip človeka, ki je že prekoračil več kakor polovico razvoja. Leta 1907. so našli v bližini Heidelberga ostanke tako imenovanega heidelberskega človeka. Ta je imel že velike možgane in A. Keith pravi, da je to zgodnji tip neandertalskega človeka z nizkim čelom. Leta 1908. je našel Charles Dawson v Sussexu v bližini Piltdowna ostanke piltdownskega človeka, ki ga po starosti lahko vzporejamo z javanskim človekom, a je bil najbrž že zelo podoben današnjemu človeku in s tem je bila tudi že omajana verjetnost, da bi bil javanski človek neznani vmesni člen v razvoju. Sledile so nato najdbe pekinškega človeka »sinantropa« v jamah pri kraju Čau Kau Tien. Te ostanke so raziskovali geologi in antropologi sedmih narodnosti. Pekinški človek je imel nizko čelo in je bil bliže javanskemu kakor modernemu človeku. Leta 1935. so našli v Afriki pri zalivu Kavirondo jezera Viktorija-Nyanza ostanke kanamskega človeka, toda te raziskave niso še privedle do končne zaključka.

Kakšni so torej zaključki vseh teh raziskovanj? V dobi pred približno pol milijona let je živel javanski pračlovek, ki je prekoračil komaj mejo pravega človeka, in pekinški človek, ki se anatomsko ni bistveno ločil od javanskega, a se je udobno preživiljal z divjačino. V zapadni Evropi je živel nekoliko kasneje heidelberski človek, ki je zanimiv kot ostanek davno izumrle rase, in končno piltdownski človek, ki je bil po svojem razvoju najbližji današnjemu človeku in je najbrž naš pravi prednik. Druga razvojna vrsta, iz katere je izšel neandertalski človek, pa je tudi docela izumrla. Niti nujno, niti verjetno ni, da bi imele vse te človeške species in opice skupnega prednika, marveč je bolj verjetna teorija o »paralelnem razvoju«, ki sicer raziskovanje otežuje, ker premakne skupnega prednika v mnogo bolj davna obdobja in s tem tudi na neprimerno bolj primitivno stopnjo razvoja kakor so današnje opice. Pot antropologije, ki ugotavlja samo dejstva na bazi najdb, pa ostane odprta še vnaprej.

*

Začetki civilizacije. Na prvi pogled bi se zdelo človeku, da je vprašanje o začetkih civilizacije precej enostavno in že rešeno. Toda kakor povsod drugje, se moramo tudi tukaj vprašati, kako se je začela, kje se je in kdaj se je začela, in na vsa ta tri vprašanja je zaenkrat nemogoče točno odgovoriti. Na vsak način se je začela z uporabo ognja in poljedelstva, ker je to dvoje najvažnejših pridobitev, ki so omogočile šele pravi razvoj civilizacije. Dokler je bil človek lovec je rabil za svoje preživetje vsaj dva kvadratna kilometra zemlje in nič manj, če se je hranil s koreninami in sadeži, poleg tega pa se je moral še stalno seliti za hrano. Človeško stremljenje pa je usmerjeno v boj z okolico, ki naj mu pribori neodvisnost.

Ogenj so poznali že v predavnih časih. Ker so ga le težko zanetili, so ga čuvali skrbno dan za dnem, leto za letom. Preostanek te navade iz pradednine bi bila večna luč, ki jo poznajo še danes vsi religiozni obredi. Saj poznamo še danes plemena, na primer andamanske otočane, ki si baje ne znajo zanetiti ognja in ga zaradi tega skrbno čuvajo od leta do leta in če gredo na lov vzamejo s seboj tlečo trsko. Že med preostanki po piltdownskem človeku najdemo kamne ogrevalec, s katerimi so ti ljudje grel vodo v svojih loncih. Te kamne so večkrat se grel v njih polagali v lonce. Pri tem se je tekočina ugrela, toda kamni so dobili zaradi večkratnega naglega ohlajevanja

značilne raze, po katerih jih spozna vsak veščak. Ogenj so poznali torej ljudje že na zelo zgodnji stopnji razvoja in verjetno je, da so ga našli le po naključju. Verjeto je tudi, da se človeški možgani v vseh teh stotisočletjih niso kdovekako razvili, ker večina današnjih ljudi si najbrž tudi ne bi znala pripraviti ognja, če ne bi poznala svojih nitel. Praljudje so skoraj gotovo uporabljali najprej ogenj, ki jim ga je nudila priroda sama. Kaj kmalu so spoznali ugodnosti, ki jim jih je nudila ta najdba za obrambo, za prehrano, za lov, za gretje in za medsebojno obveščanje. Najdbo ognja po naključju nam potrjujejo tudi vse pripovedke iz davnine, ki imajo dejansko globlji pomen kakor splošno mislimo. Tu najdemo lepo vrsto dokazov, da je izvor ognja v kresanju dveh kamnov in še večje število, da so ga našli ljudje le po naključju. Po perzijski pripovedki Šahnami je našel ogenj stari junak Hušenk, ko je vrgel skalo za kačo, ki je ni zadel, pač pa je tako odkril ljudem ogenj. Po legendah ameriških ljudstev je dal ljudem ogenj bivol, ki je kresal s kopiti ob tla. In kresilni kamen je bil znak mehiškega boga Quetzalcoatl. Z ognjem je bil storjen prvi korak na poti civilizacije.

Prav tako so nemara po naključju spoznali prvo poljedelstvo. Opazili so, da je po zemlji raztreseno semenje vzkliko, ozelenelo in zopet obrodilo in to odkritje je v nekaj mesecih postalo važna iznajdba. Seveda je na nadaljnji človeški razvoj vplivalo podnebje. Če niso ljudje prebivali v pokrajinah z rednimi letnimi poplavammi kakor na primer v Egiptu, v Mezopotamiji ali ob Indu, so se morali seliti, ker jim seme leto za leto ni uspevalo zaradi izrabljene zemlje. Kmalu pa so z opazovanjem spoznali tehniko namakanja in gnojenja.

Drugo vprašanje je seveda, kje se je najprej razvila civilizacija. Pri reševanju tega vprašanja nam pomaga po eni strani arheologija s svojimi najdbami in po drugi strani botanika, ki preiskuje rastlinske dednosti in verjetni izvor sejanežga žita. Ali se je začela prva civilizacija torej s poljedelstvom v Mezopotamiji ali v Egiptu? Da sta bili ti dve deželi kasneje v neprestanih stikih, je jasno, ker kaže razvoj medsebojni vpliv. V Egiptu so najprej poznali časovno štetje, ki je bilo najbrž važno samo za poljedelstvo. Za začetek leta so vzeli vsakoletni vzhod zvezde Sirius, ker je istočasno Nil preplaval deželo. Seveda ni bilo to štetje točno, ker je vzhajal Sirius točno ob istem času le vsakih 1460 let, vendar pa nudi arheologom osnovo za pravo ugo-

tovitev časa. Prva dinastija je bila v letu 3400 pr. Kr., račun po kalendru nas pa privede v leto 4241. pr. Kr. Torej so gojili v Egiptu poljedelstvo že 800 let pred prvo dinastijo. V letih 1900 do 1928 pa so izkopali še predmete iz let okoli 5000 pr. Kr. ter dobili tako dokaze, da so že takrat najbrž sejali ječmen.

Taka razpravljanja bi se vlekla lahko v nedogled, če jih ne bi prekinilo dvojno ugotovitev. Prvič je bila v Egiptu že pred dinastično periodo doba civilizacije in drugič so ti preddinastični ljudje, ki jih imenujemo Badarijci, že poznali poljedelstvo. Leta 1928. so našli v razrušenem badarijskem grobu vrč primitivne pšenice in začetek poljedelstva se je premaknil v dobo pred letom 5000 pr. Kr. Na podlagi podobnih najdb in dokazov so ugotovili, da so poznali tudi v Mezopotamiji poljedelstvo že v letih pred 5000 pr. Kr. Vendar je zelo težko reči, katera dežela je bila prva, ker sta bili obe že zgodaj v trgovskih zvezah. Ostala bi torej možnost, da se je razvilo poljedelstvo nekje med obema deželama. Tu se sedaj uveljavijo ugotovitve botanike. Dedni procesi pri pšenici so sicer zamotani. Danes poznamo tri skupine pšenice, ki so se razvile iz treh stopenj. Vsaka izmed teh treh stopenj se je razvila s križanjem iz prejšnje. Vse današnje vrste pa pripadajo skupini, ki je po svoji dednosti najbolj zamotana. Divja pšenica druge razvojne stopnje raste danes divja samo na pobočjih gore Hermon v Siriji. Iz tega bi teoretično lahko sklepali, da se je razvilo prvo poljedelstvo najprej v Siriji, torej med Egiptom in Mezopotamijo in se je od tam širilo v obe deželi. Nikakor pa ni nujno, da je ta teorija edino pravilna. Ruski prirodoslovec Vavilov je postavil drugo teorijo, kjer pravi, da moramo iskati začetke tam, kjer je danes posejanih največje število žitnih vrst. Tako bi bil izvor ječmena in pšenice druge razvojne stopnje v Abesiniji, izvor pšenice tretje razvojne stopnje pa v Afganistanu. S tem bi bila seveda ovržena trditev, da moramo iskati izvor poljedelstva v eni sami deželi. Novejše najdbe so dokazale, da so bile v preddinastičnih dobah v Egiptu že tri visoke kulture, badarijska, ki smo jo že omenili, tasijska, ki je še starejša in merimdijska. Vsa tri ljudstva so poznala že poljedelstvo in tudi trgovanje so že z drugimi ljudstvi. Po teoriji Vavilova pa bi izvirala egipčanska civilizacija iz Abesinije. Izkopavanja v Mezopotamiji so tudi pokazala, da se je v to deželo priselilo že visoko civilizirano ljudstvo, ker pri globljih izkopavanjih naletimo samo na

rečno blato, ki ne vsebuje nobenih preostankov. Kje je torej izvor te civilizacije? Nove najdbe v Indiji so pokazale pot. Tudi tam so našli pri izkopavanjih v dolini Inda na izredno stare civilizacije, ki so zelo podobne mezopotamskim. Dasi so ti kraji oddaljeni 2500 km drug od drugega, so lončarski in drugi izdelki, zlasti po uporabljenih barvah in ornamentalnih motivih izredno podobni. Nemara ima Vavilov le prav, ko trdi, da je izvor poljedelstva v Afganistanu ali pa kje na sosednjih visokih planotah, odkoder se je širilo v Indijo in Mezopotamijo. Drugi sledovi pa vodijo v Sirijo in prednjo Malo Azijo proti Troji in Kreti. Uspeh arheologov bi torej bile le ugotovitve, da ima civilizacija več različnih izvorov, kar se sicer upira človeškemu razumu, a bi odgovarjalo paralelnemu razvoju različnih podobnih civilizacij. Dokončna rešitev pa je seveda prihranjena bodočnosti.

V. Premru

(Dalje prihodnjič)

KARTEZIJEV JUBILEJ

Še nikdar niso tako slovesno praznovali obletnico izida kake knjige, kakor bodo letos praznovali tristo obletnico Descartesove knjige »Discours de la méthode«. Ta proslava bo seveda še bolj širokopotezna zaradi pariške svetovne proslave. V avgustu bo zasedal v Parizu tudi deveti internacionalni kongres za filozofijo, ki bo nosil naslov »Congrès Descartes«. Častni predsednik bo Bergson, vodil pa ga bo Bréhier. Izmed šestih glavnih tem, ki jih bo kongres obravnaval, bo prva tema obravnavala predavanja o Descartesu. Predavanja bodo sledeče razvrščena: 1. današnje stanje kartezijskih studij, 2. interpretacija Descartesovega nauka, 3. razmerje do drugih nauk, 4. razvoj in vpliv kartezištva: a) po deželah, b) po dobah. Prvi pojav tega jubileja je posebni zvezek »Revue de Metaphysique et de Morales«, ki je izšla tudi kot posebna knjiga in vsebuje mnogo prispevkov in studij o Descartesu.

To znamenito obletnico Descartesove razprave, ki je prelomila sholastično filozofijo in uveljavila novo, racionalistično, skeptično metodo filozofije mišljenja, je proslavilo tudi filozofsko društvo na naši univerzi. Proslavo je otvoril univ. prof. Veber, a nato so nekateri predstavniki naše filozofije obravnavali Descartesov problem. Prvi je govoril univ. prof. dr. Ušeničnik, ki je s klasično pregnantnostjo preciziral stališče sholastike do Descartesove metode. Za njim je priv. docentka dr. Alma Sodnikova z redko dognanostjo izraza in misli izluščila problem Descartesove »ideje« iz njegovega spoznavnega akta. Univ. prof. dr. Spektorski, ki razpolaga s presenetljivim in občudovanja vrednim, skoraj enciklopedičnim znanjem, je iz svoje široke svetovne perspektive obrazložil razmerje Descartesa do pravne filozofije. Nato pa je predaval univ. prof. dr. R. Zupančič o Descartesu in matematičnih vedah in zaključil je proslavo s svojim predavanjem lektor francoskega jezika na ljubljanski univerzi prof. La Croix.

—u

PROSLAVA 200TE OBLETNICE UNIVERZE V GÖTTINGENU IN ANGLEŠKE UNIVERZE

Kakor posnemamo po angleških časopisih bo letos 30. junija praznovala univerza v Göttingenu dvestoletnico svojega obstoja. Za to slovesnost je povabila vse angleške univerze, naj pošljejo svoje delegacije. Angleške univerze pa so razen ene vse odklonile povabilo in se omejile le na sporočilo, v katerem poudarjajo zasluge, ki si jih je priborila univerza v Göttingenu na znanstvenem področju »v preteklosti«. Povabilo pa je sprejela le univerza v Durhamu, katere kancler je lord Londonderry, ki je istočasno znan voditelj germanofilske skupine v zgornji zbornici in občudovalec Hitlerja.

—u

TE DNI JE IZŠEL

J A C K L O N D O N
MARTIN EDEN

R O M A N

POSLOVENIL STANKO LEBEN

Svet pozna malo imen, ki bi bila tako popularna, kakor je popularno ime ameriškega pisatelja Jacka Londona. Tudi med slovenskimi bralci nemara ni človeka, ki se ni že kdaj srečal z njegovimi junaki in se zavzemal za zgodbe, ki jih ti junaki doživljajo. Zato je prav, če izide tudi v slovenščini tista njegova knjiga, ki nam kaže velikega pripovednika v najosebnejši luči. »Martin Eden« ni navadno pripovedno delo, kakor je večina Londonovih knjig, marveč je pretresljiva izpoved velikega človeka, ki je izšel iz najnižjih ljudskih plasti in se z nečloveškimi naporimi povzpел do svetovne slave. Kakor Martin Eden, je bil tudi Jack London navaden delavec, težak, mornar, ki se je v mladeniških letih zavedel svojih sposobnosti, segel po knjigah in se začel kot samouk izobraževati. Skoraj nepojmljive so sile, s katerimi zmaguje podnevi težka ročna dela, da si z njimi služi kruh, in preživlja noči pri knjigah ter pri svojih pisateljskih poizkusih. Neverjetna je njegova vera vase, s katero kljubuje vsem predsodkom svoje okolice in premaga ovire izdajateljskega sistema, ki obvladuje ves ameriški časopisni in knjižni trg. Ta sistem, ki funkcionira kakor velik avtomatičen stroj, je v tej knjigi prvič prikazan v vsej brezdušnosti. Značilna za Jacka Londona je tudi ljubezen, ki je opisana v tej knjigi: nežna ljubezen preprostega genialnega fanta do študirane meščanske hčerke, ki ima fanta zaradi njegovih posebnosti sicer rada, a ki se ne more izneveriti predsodkom svojega razreda in brezpogojno slediti glasu svojega srca. Razočaranje, ki ga M. Eden doživi s tem dekletom, je eden izmed glavnih vzrokov, da duševno docela izčrpan obrne svetu hrbet in se poslovi od življenja. Tudi ta konec Martina Edena je simboličen za J. Londona. V svojih najlepših letih, na vrhuncu slave in bogastva, je šel tudi sam prostovoljno v smrt. »Martin Eden« je zaradi tega ena najdragocenejših človeških izpovedi v svetovni literaturi.

Jack London se je rodil 1876 v San Franciscu kot potomec angleških in nemških pustolovcev, ki so se pomikali od vzhoda proti zahodu, kot popisuje to v »Dolini mesca« in v »Argonavti«. Mladost je preživel v bedi. A ker je bil po naravi krepak, bojevit in pustolovski, je že s 14 leti zapustil dom. Par let se je preživljal z najrazličnejšimi posli, dokler ni prišel med mornarje, potoval na Japonsko in se z njimi vred vdajal pijači. Ko se je vrnil, je prepotoval Združene države in Kanado ter se seznanil z bedo po breznicah in ječah. S 17 leti se je zvršil v njem velik prevrat: začutil je potrebo po izobrazbi. Segel je po knjigah in začel študirati (»Martin Eden«). V največjem pomanjkanju je obiskoval tudi univerzo (Columbia) v Kaliforniji. Z 22. letom je začel pisati, toda brez uspeha. Odsel je z iskalcem zlata na Aljasko in napisal »Popotne zgodbe z Aljaske«, ki so imele velik uspeh. Zdaj je kot pisatelj prodril, izdajatelji so se začeli trgati za njegove spise. Tako je prišel do ogromnih vsot denarja. Kupil si je jahto in začel potovati po morjih. Kot poročevalec se je udeležil burske in pozneje rusko-japonske vojne. Vmes je pisal knjige in bil najbolj bran ameriški pisatelj. V šestnajstih letih pisateljavanja je napisal devetnajst romanov in okoli dve sto novel, člankov in avtobiografskih zapiskov. Še ne štiridesetleten mož je šel prostovoljno v smrt. Vzroki te smrti so še do danes nejasni. V splošnem prevladuje mnenje, da so njegovo krepko naravo zrušili preveliki fizični in duševni napor, katerim je bil izpostavljen vse življenje.

»Martin Eden« je izšel kot tretja letošnja redna publikacija za naše naročnike. Razpošiljati smo ga začeli 29. maja.

SEDANJIM IN BODOČIM NAROČNIKOM WELLSOVE »SVETOVNE ZGODOVINE«

Te dni smo prejeli od enega izmed naših naročnikov pismo sledeče vsebine:

P. n. Založba Modra ptica!

Kakor veste sem se že pred božičem subskribiral na Vašo izredno publikacijo: Wellsovo »Svetovno zgodovino«. Z veliko radovednostjo sem pričakoval prvega zvezka. Priznati moram, da sem bil radoveden, če bo knjiga res tako sijajna, kakor ste napovedali, ko ste vabili na subskripcijo. Mislil sem si pa tudi, če bo le polovico tako zanimiva, kakor pravijo, pa mi ne bo nič žal, da sem jo naročil. Lahko si mislite, kako veselo sem bil presenečen, ko sem za Novo leto dobil prvi zvezek. Izpolnili ste še več, kakor ste obljubljali. Knjiga je bila po svoji zunanosti razkošna kakor tudi po svoji notranji opremitvi. Toliko slik res nisem pričakoval. In kaj naj porečem k bogati vsebini! Vidite, to je nekaj, kar smo že dolgo zelo, zelo potrebovali. To knjigo bi moral brati vsak, ki hoče imeti vpogled v zgodovino našega sveta in našega življenja. Gledati morate, da jo razširite v vsako slovensko hišo. Jaz sem jo vsakomur toplo priporočil in povsod pripovedoval o njej. Na mojo spodbudo se je naročilo nanjo pet mojih znancev. In zdaj vsi težko pričakujemo drugega zvezka? Ali bo kmalu izšel? Vem, da ste ga napovedali za junij, toda, oprostite, da še posebej vprašujem. To ni nezaupanje, toda ker dobro vem, da izdati tako knjigo ni nobena igrača, me res zanima ali bo kmalu izšla. Po navadi ste na zadnjih straneh revije »Modre ptice« v vsaki številki kaj spregovorili o njej, v zadnjih dveh številkah ste pa kar molčali. Vidite, samo zato, ker bi knjigo že kmalu radi naprej brali, se sedaj tudi v imenu svojih znancev obračam na Vas, da Vas spodbudim, da čimbolj pohitite z drugim zvezkom.

Pa brez zamere...

Podpis.

Kakor bo vsakomur razumljivo, nas je to pismo samo razveselilo, ker priča o velikem zanimanju, ki vlada za to knjigo. Naročniku bi radevolje osebno odgovorili na vprašanje, toda ker to pismo ni edino, ki smo ga prejeli, mislimo, da je prav, če odgovorimo nanj na tem mestu. Predvsem se piscu tega pisma, kakor tudi številnim drugim dopisnikom, zahvaljujemo za pozornost, ki nam jo izkazujejo. Izredno smo veseli, da je knjiga našla tisti odmev, ki ga po svoji vrednosti zasluži. Zahvaljujemo se tudi vsem, ki so knjigo priporočali znancem in prijateljem. Obenem prosimo vse naročnike, da se tudi v bodoče zavzemajo za knjigo, ki res zasluži, da bi prišla v vsako slovensko hišo. In sedaj k vprašanju, kdaj izide drugi del.

DRUGI DEL »SVETOVNE ZGODOVINE«

izide, kakor smo napovedali na ovitku prvega zvezka, v mesecu juniju. Razpošiljati ga bomo začeli v začetku druge polovice meseca. Do konca junija bodo imeli drugo knjigo že vsi naročniki v roki.

Tudi druga knjiga bo prav tako lepo opremljena, kakor je bila prva. Vsebovala bo zelo veliko slik in krasno izdelanih zemljevidnih kart.

Wellsova »Svetovna zgodovina« stane v subskripciji in za naše naročnike: Din 450 —.

Naši naročniki jo naroče lahko tudi na 15 mesečnih obrokov à Din 30 —.

Zahtevajte prospekt

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

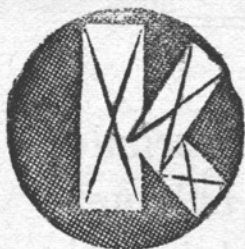
**Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

**„KUVERTA“
LJUBLJANA**

TYRŠEVA CESTA 67

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA

KLIŠEJE

vseh vrst po foto-
grafijah ali risbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

TISKARNA MERKUR

TRG. IND. D. D.

LJUBLJANA

GREGORČIČEVA 23

TELEFON ŠT. 25-52

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO
IZVRŠILA HITRO, LIČNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA
KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE, REVIJE, KUVERTE,
MEMORANDE, RAČUNE, LETAKE, LEPAKE, POSETNE
KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILO ITD.
VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA : „SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
UPRAVE DRAVSKE BANOVINE“ IN „ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB“,

===== KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE =====